

ZNAČAJ KRUZING TURIZMA ZA GRAD DUBROVNIK

Brleković, Marko

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Karlovac University of Applied Sciences / Veleučilište u Karlovcu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:128:094709>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-04**

VELEUČILIŠTE U KARLOVCU
Karlovac University of Applied Sciences

Repository / Repozitorij:

[Repository of Karlovac University of Applied Sciences - Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Veleučilište u Karlovcu
Poslovni odjel
Stručni studij ugostiteljstva

Marko Brleković

ZNAČAJ KRUZING TURIZMA ZA GRAD DUBROVNIK

Završni rad

Karlovac, 2022. godina

Marko Brleković

ZNAČAJ KRUZING TURIZMA ZA GRAD DUBROVNIK
IMPORTANCE OF CRUISING TOURISM FOR THE CITY OF
DUBROVNIK

Završni rad

Veleučilište u Karlovcu

Poslovni odjel

Stručni studij ugostiteljstva

Kolegij: Osnove specifičnih oblika turizma

Mentor: Dr.sc. Mateja Petračić, viši predavač

Matični br. Studenta: 0618614029

Karlovac, 2022. godina

ZAHVALA

Ovim putem se želim zahvaliti profesorici Mateji Petračić na prihvaćenome mentorstvu, pruženoj pomoći pri izradi završnog rada, stručnim i korisnim savjetima. Zahvalio bih se svim djelatnicima Veleučilišta u Karlovcu na susretljivosti, profesionalnosti, prenesenom znanju i kolegijalnosti. Također, zahvaljujem se svojim prijateljima, prijateljicama, kolegama i kolegicama s kojima sam proživio prekrasne trenutke tokom studiranja u Karlovcu.

Posebno se zahvaljujem svojim roditeljima koji su mi sve omogućili, braći, sestri i djevojci na neiscrpoj podršci i ohrabrenju za vrijeme studiranja. Hvala Vam od srca.

SAŽETAK

Grad Dubrovnik, nesumnjivo jedan od najljepših i najmonumentalnijih gradova u Hrvatskoj te čak i u svijetu, obiluje prirodnim i antropogenim resursima koji kreiraju bogatu turističku ponudu. Upravo radi svoje povijesti, umjetnosti i obiljem turističkih atrakcija, Dubrovnik je nezaobilazno odredište za kruzere i njihove posjetitelje. Kruzing turizam u Dubrovniku, kao glavna tema, obrađen je kroz povijesne značajke, karakteristike dubrovačkih luka i statističke podatke vezane uz broj dolazaka kruzera i posjetitelja te njihovih osobina. Naglasak rada je na značaju kruzing turizma, pozitivnim i negativnim, ekonomskim i neekonomskim učincima za grad Dubrovnik i lokalno stanovništvo.

Ključne riječi: Dubrovnik, kruzer, kruzing turizam, turistički resursi.

ABSTRACT

The city of Dubrovnik, undoubtedly one of the most beautiful and monumental cities in Croatia, and even in the world, is rich in natural and anthropogenic resources that create a rich tourist offer. Due to its history, art and abundance of tourist attractions, Dubrovnik is an unavoidable destination for cruisers and their visitors. Cruising tourism in Dubrovnik, as the main topic, is covered through historical features, characteristics of Dubrovnik ports and statistical data related to the number of cruise ship arrivals and visitors and their characteristics. The emphasis of the paper is on the importance of cruising tourism, positive and negative, economic and non-economic effects for the city of Dubrovnik and the local population.

Keywords: Dubrovnik, tourist resources, cruising tourism, cruiser.

SADRŽAJ

ZAHVALA	1
SAŽETAK	2
ABSTRACT	3
SADRŽAJ	4
1. UVOD	6
1.1. Predmet i cilj rada	6
1.2. Izvori i metode prikupljanja podataka.....	6
1.3. Struktura rada	6
2. POVIJESNI RAZVOJ KRUZING TURIZMA	7
2.1. Opća obilježja kruzing turizma	8
3. KRUZING TURIZAM U HRVATSKOJ	11
3.1. Statistički pokazatelji kruzing turizma u Hrvatskoj	12
4. OPĆI PODACI GRADA DUBROVNIKA	15
4.1. Turistički resursi grada Dubrovnika.....	16
4.1.1. <i>Prirodni ili biotropni turistički resursi</i>	16
4.1.2. <i>Geomorfološka obilježja Dubrovnika</i>	17
4.1.3. <i>Hidrogeografska obilježja Dubrovnika</i>	18
4.1.4. <i>Biogeografska obilježja Dubrovnika</i>	18
4.2. Antropogeni resursi grada Dubrovnika	19
4.2.1. <i>Kulturno- povijesni turistički resursi</i>	20
4.2.2. <i>Etnosocijalni turistički resursi</i>	22
4.2.3. <i>Umjetnički resursi Dubrovnika</i>	23
4.2.4. <i>Ambijentalni resursi Dubrovnika</i>	23
4.2.5. <i>Manifestacijski resursi Dubrovnika</i>	23
5. POVIJESNI RAZVOJ DUBROVAČKIH LUKA	24
5.1. Karakteristike i statistički podaci kruzing turizma u Dubrovniku	24
5.2. SWOT analiza	32
6. UČINCI KRUZING TURIZMA NA DUBROVNIK	33
6.1. Ekonomski učinci.....	33
6.2. Ekološki učinci.....	35

6.3. Društveni učinci	36
7. ZAKLJUČAK.....	40
POPIS LITERATURE	41
POPIS TABLICA.....	43
POPIS SLIKA	43
POPIS GRAFIKONA	44

1. UVOD

1.1. Predmet i cilj rada

Predmet ovog rada je razvoj kruzing turizma u gradu Dubrovniku. Cilj rada je detaljno predočiti ulogu Dubrovnika u kruzing turizmu, te analizirati na koje sve načine ovaj specifični oblik turizma utječe na lokalno stanovništvo grada Dubrovnika.

1.2. Izvori i metode prikupljanja podataka

Podaci su pretežno prikupljeni iz stručnih literatura. Za određene podatke korištene su razne pouzdane i relevantne internetske stranice. Princip pisanja ovog rada, odnosno metode koje su bile primijenjene pri pisanju ovog rada su: metoda klasifikacije, deskriptivna metoda i povijesna metoda. Svi podaci ovog rada konkretno su prikupljeni istraživanjem za stolom, odnosno „desk research“

1.3. Struktura rada

Rad je podijeljen na sedam međusobno povezanih poglavlja. Prvo poglavlje je zapravo uvod u kojem je pojašnjen predmet i cilj rada, izvori iz kojih su podaci prikupljeni te kojim metodama prikupljanja podataka se služilo te na kraju sama struktura rada. Drugo poglavlje govori općenito o začecima kruzing turizma u svijetu. U trećem poglavlju opisuje se kruzing turizma na području Republike Hrvatske. U četvrtom poglavlju iznose se opći podaci o gradu Dubrovniku te opisuju njegovi prirodni i antropogeni turistički resursi. Peto poglavlje govori o povijesnom razvoju dubrovačkih luka, njihovim karakteristikama te statističkim podacima o broju dolazaka kruzera i putnika s kruzera u luke. U šestom i glavnom poglavlju opisuje se na koje načine kruzing turizam utječe na grad Dubrovnik, odnosno iznose se pozitivni i negativni učinci na strukturu grada i lokalno stanovništvo. Sedmo, odnosno posljednje poglavlje odnosi se na zaključak u kojem je pojašnjena tematika cjelokupnog završnog rada i aktualno stanje grada koji je u dodiru s kruzing turizmom.

2. POVIJESNI RAZVOJ KRUZING TURIZMA

Početak 19. stoljeća, brodarska udruga „Black Ball Line” prva je sa svojim jedrilicama uspostavila preookeansku liniju između Sjedinjenih američkih država i Engleske za transport putnika. Međutim, tadašnji pojam kružnih putovanja dosta se razlikovao od današnjih kružnih putovanja. Sam prijevoz putnika bio je djelomičan i održavao se uz transport tereta i poštanskih marki. Svrha putovanja je bila isključivo dolazak u preciziranu destinaciju.¹

Pionir kružnih putovanja zvao se „Prinzessin Victoria Luise“. Krasio ga je luksuzno uređen interijer s popratnim sadržajima poput knjižnica, salona za uljepšavanje, dvorana za treniranje te kino prostora. Plovio je brzinom od 25 čvorova.

S obzirom da se kvaliteta prijevoznih usluga konstantno povećavala, uspostavljaju se prve putničke linije. Ubrzo nakon toga, pojedine države počele su se natjecati tko će najbrže preploviti Atlantski ocean.. Zbog toga, od 1838. godine dodjeljuje se Plava vrpca za najbrži prelazak Atlantika u smjeru istok- zapad.

Negativan utjecaj na daljnji razvitak kružnih putovanja je imao prvi svjetski rat. Brodovi za kružna putovanja tada su služili za prijevoz vojske, a u poslijeratnom dobu dijelili su se kao ratno obeštećenje.² Završetkom prvog svjetskog rata, ponovno kreće gradnja novih kruzera koji se interijerom i sadržajima bitno razlikuju od postojećih brodova. Godine 1965., izgrađen je prvi kruzer „Oceanic 1965.“, za kompaniju Home Lines, kojem je svrha uistinu i bila samo kružno putovanje. Mnogi smatraju da je to začetak modernog kruzinga. Nedugo nakon toga, osnovane su kompanije Peninsular Steam Navigation Company (P&O) i American Royal Mail Steam Packet Company, čiji su brodovi krstarili velikim dijelom Europe, od Velike Britanije pa sve do Španjolske te dalekim istokom, odnosno Kinom i Malezijom. Obje kompanije trenutno su u sastavu vodeće grupacije Carnival. Veliku ulogu za popularizacijom kruzera odigrao je pad cijena zračnog prometa. Na samome kraju 20. stoljeća i početku 21. stoljeća,

---

¹ Miller, W. H., Great Cruise Ships and Ocean Liners from 1954 to 1988, Dover Publications, 1988.

² Kos, S., Šabalja, Đ., Bonato J., Analitička struktura disperzije kružnih putovanja, Pomorstvo, Vol. 27, 2013., br. 1, str. 88.

započinje gradnja mega brodova za kružna putovanja kapaciteta preko 2.000 putnika, stvorenih kao zabavno- odmorišni turistički proizvod.³

2.1. Opća obilježja kruzing turizma

Kružna putovanja prema svome se karakteru kategoriziraju u nautički turizam pošto su njegove glavne značajke plovilo i plovidba. Objedinjuju nautičku klijentelu koja apsolutno ništa ne zna ili ima minimalno znanje o upravljanju plovilima, ali ni nemaju namjeru da isto prikupi. Za takvu skupinu turista širom svijeta u ponudi su kružna putovanja brodova različitih dimenzija, popratnih sadržaja i samog trajanja putovanja.⁴ Kruzing turizam kao takav, spada u skupinu brodskih kružnih putovanja koje možemo definirati kao skup odnosa i pojava koje proizlaze iz krstarenja turista brodovima za kružna putovanja sa svrhom razonode, dokoličarske edukacije, zabave i odmora.⁵ Ta krstarenja većinom se vežu uz pristajanja brodova u jednoj ili više luka, odnosno turističke destinacije u kojima putnici skupa s posadom odlaze na kopno radi razgledavanja.

Turističko kružno putovanje možemo podijeliti u dvije najbitnije skupine: domaće i međunarodno. Domaće krstarenje odvija se u okviru unutarnjih voda na teritoriju samo jedne države, dok se internacionalni odvija na području dvije ili više država. S obzirom na vrstu vodenih masa na Zemlji, krstarenje se provodi na rijekama, jezerima, moru i oceanima.

Kada govorimo o trajanju kružnih putovanja, ona se mogu podijeliti na duga i kratka putovanja. Kratka putovanja najčešće traju do 3 tjedna. Pretežito su to putovanja u vremenskom okviru od tjedan dana ili dva tjedna. Sva putovanja čije je trajanje preko tri tjedna, spadaju u duga putovanja. Unazad deset godina, sve više turista odlučuje se za kratka kružna putovanja.

Primarna kategorija ovog oblika turizma su zabavna kružna putovanja, no uz njih, porast interesa usmjeren je na specifične vrste koje čine kružna krstarenja oko svijeta, mini kružna

---

³ Mancini, M., *Cruising: A guide to the Cruise Line Industry*, Delmar Thomson Learning, New York, 2000., str. 8.

⁴ Hrvatski hidrografski institut: *Akcijnski plan razvitka nautičkog turizma Splitsko-dalmatinske županije*, Split, 2013., str. 15.

⁵ Favro, S., Kovačić, M.: *Nautički turizam i luke nautičkog turizma*, Ogranak Matice hrvatske Split, Split, 2010., str. 132.

putovanja, incentive kružna putovanja⁶, tematska putovanja, pustolovna i kružna putovanja na jedrilicama.⁷

Zabavna kružna putovanja trenutno su dominantna. Svrha navedenog putovanja prvenstveno je razonoda, zabava i razgledavanje. Kruzer je specijaliziran za apsolutno svakog putnika i samim time zapravo postaje samostalna destinacija, a ne jedino vrsta transporta. S obzirom na obujam putnika, kružna putovanja oko svijeta su se gotovo udvostručila tijekom razdoblja od 25 godina (1980.-2004.), no udio navedenih putnika postepeno se reducira iz razloga jer je limitiran broj ljudi koji raspolažu s toliko slobodnog vremena i novčanih sredstava kako bih se odlučili na isto putovanje.⁸

S povećanjem tržišta kružnih putovanja javlja se tendencija koja bih putnicima omogućila nove proizvode, stoga brodske kompanije povećavaju svoju ponudu tematskih kružnih putovanja koja su orijentirana na tržišne segmente čiji su zajednički interesi glazba, sport, kulinarstvo, povijest i još mnogo toga.⁹

Kruzeri kao takvi, ne služe samo za transport putnika od polazne luke do odredišne luke, nego su namijenjeni za opuštanje na putovanju i sadržajima koje kruzer nudi. Najosnovnija podjela kruzera je prema kapacitetu. Najveću brodovi zovi se Megalineri, koji imaju kapacitet preko 2.000 putnika, zatim Superlineri, kapaciteta od 1.000 – 2.000 putnika, kruzeri srednje veličine, na koji stane od 400- 1.000 putnika, small size, do 400 putnika, boutique, kapaciteta do 300 putnika, te ostala plovila poput jedrenjaka i riječnih brodova.

Slika 1. Megaliner

Izvor: Jutarnji list, www.jutarnji.hr. (21.10.2021.)

---

⁶ Incentive kružna putovanja- putovanja koja uključuju konferencije, seminare i kongrese.. Postoji mogućnost najma cijelog broda i na taj način organizatori mogu urediti brod, promijeniti itinerare te im se daje osjećaj privatnosti i ekskluzivnosti.

⁷ Vojvodić, K., Tržišne niše u krstarenjima morem, NAŠE MORE: znanstveno-stručni časopis za more i pomorstvo, Vol. 52, 2005., br. 3-4, str. 157.

⁸ Ibidem, str. 158

⁹ Ibidem, str. 159.

Putnici na kruzerima imaju osjećaj kao da su u hotelu koji plovi. Kada kruzer uplovi u luku određene destinacije, u prosjeku se zadržavaju jedan dan. Tada putnici „izlaze iz sobe“, odnosno napuštaju kruzer te cijeli dan provode u određenoj destinaciji. Većina turista odluči se za organizirane izlete, a manji ih se dio odluči za samostalno razgledavanje. Osim razgledavanja prirodne i antropogene baštine te destinacije, turisti s kruzera dosta vremena provode konzumirajući jelo i piće u ugostiteljskim objektima, te kupujući tradicionalne suvenire u raznim prodavaonicama.

Iako se kruzning turizam odvija po cijelome svijetu, ipak postoje regije koje su posjećenije u odnosu na ostale dijelove. Kao glavne kruzning regije možemo istaknuti Karibe, Europu, Aziju (Pacifik), Aljasku i Južnu Ameriku. Usprkos podatku da se čak 77% svjetskog obujma kruzera odvija u pretežito toplim regijama, ne smije se reći da su ostala područja manje bitna.¹⁰

Karibi su destinacija koja privlači najveći broj kruzera u svijetu. S obzirom da najveći udio turista na kruzerima dolazi iz Sjevernoameričke regije, Karibi su idealna destinacija zbog blizine. Karipsko otočje se sastoji od preko sedam tisuća otoka te se može podijeliti na istočne, zapadne i južne Karibe, prema kojima se kreiraju njihovi itinerari. Bermudski otoci i Bahami u geografskom smislu ne spadaju u navedeno područje, ali su uvršteni u itinerare Kariba.¹¹

Druga kruzning regija u svijetu je Europa. Tu se naravno ubraja Mediteran, koji se dijeli na zapadni i istočni te Sjevernu Europu (luke na Atlantiku, Irsku, Veliku Britaniju, Sjeverno i Baltičko more). Multikulturalnost, odnosno spoj grčke, egipatske, rimske, arapske i suvremene kulture koju nude europske destinacije u odnosu na homogenost karipskih destinacija, izrazita je prednost koja jača interes čak i na američkom tržištu. U Europi je u periodu između 2004. 2014. godine narastao broj putnika s 2,8 milijuna na 6,39 milijuna. Već spomenuti Mediteran najснаžnije je europsko tržište po broju kruzera, na čelu s glavnom destinacijom Barcelonom.¹²

---

¹⁰ Benić, I., Analiza najpoznatijih kruzning destinacija u svijetu, *Ekonomski misao praksa*, Vol. 18, 2010., br. 2, str. 301.

¹¹ Itinerar- plan i program putovanja s naznakom udaljenosti, mjesta zaustavljanja te vremenima dolaska i odlaska

¹² Lučić, I., Kako Dubrovčani percipiraju kruzning turizam?, *NAŠE MORE: znanstveno-stručni časopis za more i pomorstvo*, Vol. 64, 2017., br. 2, str. 55.

3. KRUZING TURIZAM U HRVATSKOJ

Kako unazad deset godina raste broj kružnih putovanja i putnika na Mediteranu, tako i Hrvatska bilježi značajan porast broja kruzera koji uplovljavaju u njene luke. S obzirom da je hrvatska obala itekako razvedena, ona je izrazito povoljna i atraktivna za plovidbu. Razlog njene atraktivnosti su otoci, obalni gradovi s bogatom poviješću, mnogobrojnim znamenitostima te ostalim popratnih sadržajem koji podiže stupanj atraktivnosti destinacije, u ovom slučaju Republiku Hrvatsku. Zbog praktički optimalnih klimatskih uvjeta s izrazito blagim zimama, u Hrvatskoj se nalaze svi preduvjeti za prolongiranje pomorskih krstarenja na cijelu godinu. Nažalost i dalje je u globalu kruzing turizam u Hrvatskoj izrazito sezonalan, odnosno odvija se pretežito od svibnja do listopada. Kada bi se navedena vrsta turizma razvila i izvan turističke sezone, to bi imalo veoma pozitivan učinak na prolongiranje turističke sezone, samim time povećanje prihoda od turizma u Hrvatskoj.

Slika 2. Kruzing odredišta u Hrvatskoj

Izvor: Horak, S., Marušić, Z., Krasić, D., Tomljenović, R., Kušen, E., Telišman-Košuta, N., Carić, H., Studija održivog razvoja kruzing turizma u Hrvatskoj, Institut za turizam, Zagreb, 2007., str. 21.

Luke u Hrvatskoj posjeduju kapacitet uplovljavanja velikih, srednjih i kruzera manje veličine te mogu ispoštovati uvjete za pristaništem na obali i na sidru. Kruzери većinom pristaju u destinacije koje su opskrbljene za njihov prihvat, uz uvjet da su dovoljno atraktivne za

posjetitelje - Dubrovnik, Split i Zadar. U Hrvatskoj se međunarodna kružna putovanja odvijaju na Jadranskom moru i rijeci Dunav. Što se tiče morskog prometa, čak dvadesetak luka sudjeluje u međunarodnim kružnim putovanjima. Dvije najznačajnije luke su u Dubrovniku, odnosno, Luka Gruž i Gradska luka Dubrovnik. Kada govorimo o lukama koje mogu prihvatiti kruzere s više od 1.000 putnika, Uz Dubrovnik, valja spomenuti Zadar, Pulu, Rijeku i Split. Što se tiče prihvata kruzera manje veličine, tada mislimo na nešto manje gradske luke kao što su u Šibeniku, Rovinju i na otočne luke Hvara, Krka, Cresa, Korčule i Raba.

Slika 3. Trajektna luka Split

Izvor: Wikipedija, https://hr.wikipedia.org/wiki/Trajektna_luka_Split. (25.10.2021.)

3.1. Statistički pokazatelji kruzinge turizma u Hrvatskoj

U 2018. godini, u hrvatske morske luke uplovilo je 75 inozemnih kruzera, ukupno zabilježenih 693 kružna putovanja. Ti kruzери su brojali preko 1.000.000 putnika, koji su u Hrvatskoj ukupno proveli 1 421 dan.¹³

---

¹³ Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr.

Tablica 1. Kružna putovanja stranih brodova

	I. – XII. 2017.	I. – XII. 2018.	Indeksi Indices <u>I. – XII. 2018.</u> I. – XII. 2017.
Putovanja <i>Cruises</i>	691	693	100,3
Dani boravka brodova <i>Sojourns</i>	1 506	1 421	94,4
Putnici na brodu <i>Passengers on board</i>	947 306	1 033 885	109,1

Izvor: Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr. (25.10.2021.)

Brodovi koji su plovili pod zastavom Bahama i Malte realizirali su najveći broj putovanja, ukupno 339. Dok najveći broj putnika bilježe brodovi pod zastavom Paname i Italije, 259.000 i 227.000 putnika. Dubrovačko-neretvanska županija bilježi najviše putovanja, čak visokih 55,4% od ukupno 693 kružna putovanja na Jadranu. Zatim slijede Splitsko-dalmatinska županija s 25,4% te ostalih 19,2% broje Zadarska, Istarska, Šibensko-kninska i Primorsko-goranska županija.¹⁴

Tablica 2. Kružna putovanja stranih brodova, dani boravka i putnici prema zastavama broda u razdoblju od siječnja do prosinca 2018.

Zastava broda	Putovanja <i>Cruises</i>		Dani boravka brodova <i>Sojourns</i>		Putnici na brodu <i>Passengers on board</i>		Flag of vessel
	XII.	I. – XII.	XII.	I. – XII.	XII.	I. – XII.	
Ukupno	16	693	77	1 421	12 480	1 033 885	<i>Total</i>
Bahami	1	174	1	325	2 062	223 934	<i>Bahamas</i>
Belgija	-	20	-	111	-	3 468	<i>Belgium</i>
Bermudi	-	49	-	71	-	93 180	<i>Bermuda</i>
Francuska	-	25	-	63	-	5 540	<i>France</i>
Grčka	-	2	-	7	-	79	<i>Greece</i>
Italija	4	95	4	130	9 922	227 363	<i>Italy</i>
Malta	11	165	72	520	496	151 938	<i>Malta</i>
Maršalovi Otoci	-	16	-	21	-	16 582	<i>Marshall Islands</i>
Nizozemska	-	15	-	19	-	32 424	<i>Netherlands</i>
Norveška	-	21	-	33	-	19 323	<i>Norway</i>
Panama	-	109	-	117	-	259 346	<i>Panama</i>
Portugal	-	2	-	4	-	708	<i>Portugal</i>

Izvor: Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr , (25.10.2021.)

¹⁴ Ibidem

Luka Dubrovnik tako je najposjećenija luka od strane inozemnih kruzera na Jadranu s ukupnih 514 posjeta, upola manje broji Luka Split (251 posjeta) i luka Gaženica u Zadru (svega 120 posjeta).

U 2018. godini, javlja se pad stranih brodova za kružna putovanja u hrvatskim lukama, točnije, 8,5% manje nego u 2017. godini, no istovremeno se bilježi lagani porast broja putovanja od 0,3%. U periodu od prvog do dvanaestog mjeseca 2018. godine, ukupan broj turista na kruzerima veći je za više od 9% te je ukupan broj dana boravka kruzera manji za 5,6% nego istom razdoblju 2017. godine.¹⁵

U 2020. godini, dolazi do drastičnog pada broja dolazaka inozemnih kruzera. Glavni uzrok je pandemija bolesti COVID-19. Naime, u travnju, svibnju, lipnju, listopadu, studenome i prosincu, niti jedan kruzer nije uplovio u hrvatske luke.

Tablica 3. Kružna putovanja stranih brodova

	I. – XII. 2019.	I. – XII. 2020.	Indeksi <i>Indices</i> I. – XII. 2020. I. – XII. 2019.
Strani brodovi za kružna putovanja <i>Foreign vessels on cruise</i>	75	10	13,3
Putovanja <i>Cruises</i>	726	26	3,6
Dani boravka brodova <i>Sojourns</i>	1 466	124	8,5
Putnici na brodu <i>Passengers on board</i>	1 120 727	4 138	0,4

Izvor: Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr, (3.11.2021.)

Iz tablice iznad, možemo uvidjeti da je 2020. godine bilo 26 kružnih putovanja brodova sa stranom zastavom. Naime, to je 96,4% manje nego u istom razdoblju 2019. godine. Svega 10 stranih brodova je ostvarilo tih 26 kružnih putovanja, što nam daje podatak da je njihov broj manji za 86,7% u odnosu na prethodnu godinu.

U periodu od siječnja do prosinca 2020. godine, inozemni kruzeri boravili su u hrvatskom dijelu Jadrana 124 dana. To je čak 91,5% manje u odnosu na isto razdoblje 2019. godine. Sveukupno je bilo 4.1138 putnika na istim brodovima, što je visokih 99,6% manje nego u promatranom periodu 2019. godine. Od ukupno registriranih 26 kružnih putovanja,

¹⁵ Ibidem

Dubrovačko-neretvanska županija broji 84,6% dok je preostalih 15,4% putovanja odvijano na području Istarske županije.¹⁶

4. OPĆI PODACI GRADA DUBROVNIKA

Grad Dubrovnik, kako bi mnogi rekli, jadranski dragulj, nalazi se na samome jugu Republike Hrvatske. Središte je Dubrovačko-neretvanske županije. U kulturno-povijesnom i turističkom smislu, smatra se jednim od najatraktivnijih potencijala Hrvatske. Stari grad Dubrovnik star je najmanje 14 stoljeća. Na području današnjeg Cavtata, prethodio mu je rimski grad Epidaurum. U 4. stoljeću, grad Epidaurum srušio je je razoran potres, te je dio grada završio na dnu mora. Konačna propast grada dogodila se 614. godine koju su prouzročili Avari i ostala slavenska plemena.

Dubrovnik je u prošlosti bio samostalna Dubrovačka republika koja je gajila odlične trgovačke odnose sa Turcima. Dubrovačku Republiku, 1667. godine zadesio je snažan potres, u kojem je stradao velik dio stanovništva, skupa s građevinama. Propast Dubrovačke Republike dogodio se pojavom Napoleona u 19. stoljeću, kada postaje dio Austro-Ugarska Monarhije. Nakon prvog svjetskog rata, Austro-Ugarska Monarhija propada te Dubrovnik postaje dio Države Srba, Hrvata i Slovenaca, te naposljetku Kraljevine Jugoslavije. Za vrijeme Domovinskog rata, koji je počeo 1991. godine, Dubrovnik je bio svakodnevno bombardiran od strane Srba, a najveće posljedice zabilježene su 6. prosinca. Nastradala je Onofrijeva česma, skupa s franjevačkim i dominikanskim samostanom, crkva sv. Vlaha, Arhiv te ostale građevine. Obnova nakon razaranja stajala je oko osamdeset milijuna američkih dolara, od kojih je Republika Hrvatska izdvojila otprilike pedeset milijuna dolara, a ostalo je pokriveno od strane Dubrovačko – neretvanske županije, gradskog proračuna samog grada i UNESCO – a.

Grad Dubrovnik se sastoji od 31 naselja površine od 14.335 ha. Prema prostornome planu uređenja Dubrovnika, on se raščlanjuje na manje geografske i prostorno-planske jedinice:¹⁷

4. Uže gradsko područje Dubrovnika (S južne strane brda Srđ i rta Kantafig do rta Orsula)
5. Prigradski teritorij Rijeke Dubrovačke (Oraško područje (jugoistočni dio Dubrovačkog primorja)

---

¹⁶ Ibidem

¹⁷ Prostorni plan uređenja grada Dubrovnika, Urbos d.o.o., Split, 2005, str. 7.

6. Elafitsko otočje (ubrajaju se otoci koji su naseljeni poput Koločepa, Lopuda i Šipana)

Za izradu strategije razvoja turizma, Dubrovnik je podijeljen na klastere. Prema stupnju razvijenosti, mogućnostima za razvoj turističkog sustava te ostalim važnim kriterijima, izdvajamo tri karakteristična klastera:

- uže gradsko područje (Kantafig – Orsula)
- prigradski teritorij (Bosanka, Rijeka Dubrovačka, Zaton, Orašac, Trsteno, Brsečine s Gornjim selima)
- elafitsko otočje

4.1. Turistički resursi grada Dubrovnika

Turistički resursi najčešće se definiraju kao biotropna ili antropogena dobra koja se daju gospodarski iskoristiti (valorizirati). Dio su cjeline razvoja nekog gospodarskog područja, odnosno regije ili zemlje u cjelini, a što više takvih resursa neka zemlja posjeduje, brže i bolje će se gospodarski razvijati. Iako se turistički resursi mogu podijeliti na više načina, većina stručnjaka podjelu vrše s obzirom na njihov nastanak, odnosno, na prirodne (biotropne) i društvene (antropogene) resurse.¹⁸

4.1.1. Prirodni ili biotropni turistički resursi

Kada govorimo o ispunjavanju turističkih potreba čovjeka, prirodni ili biotropni resursi općenito imaju rekreativna obilježja, tj. imaju pozitivan učinak na čovjekove fiziološke funkcije (osvježenje, oporavak, relaksacija)

---

¹⁸ Bilen, M., Turizam i prostor, Veleučilište u Karlovcu, Karlovac, 2006.

Tablica 4. Podjela biotropnih resursa

Prirodni (biotropni) turistički resursi	
Geomorfološki	planine, planinski lanci, vulkani, klisure, kanjoni, pećine, špilje, polja u kršu, krški oblici (vrtače, škrape...)
Klimatski	ekvatorijalna klima, tropska klima, umjereno tople klime, umjereno svježije klime, planinski tip klime, hladna klima, polarna klima
Hidrogeografski	oceani, mora, jezera, rijeke, podzemne rijeke, termalne vode, gejziri
Biogeografski	flora i fauna
Pejsažni	planinski pejsaži, nizinski ili pejsaži relativno niskog reljefa, primorski pejsaži

Izvor: Bilen, M., Turizam i prostor, Veleučilište u Karlovcu, Karlovac, 2006.

Klima nekog područja zasigurno ima najveći utjecaj na atraktivnost destinacije. Klima na području grada Dubrovnika svrstava se u sredozemni tip klime. Osnovne karakteristike ove klime su blage i kišovite zime, odnosno suha i vruća ljeta. Prosječno godišnje padne oko 1.250 mm oborina te temperaturom zraka od 17 °C, a temperatura mora ljeti iznosi 22 °C. Prosječna ljetna temperatura zraka je 27 °C. Nesnosne vrućine barem malo razblažuje maestral, dok za vrijeme hladnijih mjeseci pretežito pušu jugo bura i burin. Bitan podatak je da Dubrovnik godišnje broji prosječno čak 2630,5 sunčanih sati.¹⁹

4.1.2. Geomorfološka obilježja Dubrovnika

Pojam geomorfološka najjednostavnije se može objasniti kao heterogenost reljefa i bogatstvo površinskih podzemnih oblika zemlje koji su stvoreni kao posljedica djelovanja endogenih pokreta, odnosno egzogenih modeliranja.²⁰ Dubrovnik kao takav, nema geomorfoloških turističkih resursa, stoga se organiziraju izleti u okolna područja koja ih imaju poput Konavoskih polja.

¹⁹ Turistička zajednica općine Župa dubrovačka, www.dubrovnik-riviera.hr/hr/položaj-i-klima, (15.12.2021.)

²⁰ Bilen, M., Turizam i prostor, Veleučilište u Karlovcu, Karlovac, 2006.

4.1.3. Hidrogeografska obilježja Dubrovnika

U Hidrogeografska obilježja spadaju svi vodeni resursi na određenome području. Sama kvaliteta mora u dubrovačkom akvatoriju izrazita je prednost na kojoj se temelji atraktivnost biotropnih resursa. Hidrografske karakteristike Jadranskog mora neizmjenjivo pomažu u razvoju turizma grada Dubrovnika.. Valovi za vrijeme sezone su skoro pa neznatni te tako ne predstavljaju prepreku, no jaki udari juga zimi uzrokuju određene poteškoće u plovidbi trajekata koji povezuju obale i otoke. Prosječna temperatura u siječnju iznosi 8,3 °C, u lipnju je 25,0 °C. Salinitet mora otprilike je 38 ‰, zbog kojeg se kategorizira u slanija mora. Prosječna prozirnost mora iznosi 56 m. Uz Jadransko more, koje okružuje Dubrovnik, tamo se nalazi još jedan hidrogeografski resurs, a to je Mrtvo more. Smješteno na prekrasnom malom otoku Lokrumu, do kojeg se može doći redovnom linijom iz stare gradske luke svakih pola sata. U Mrtvom moru nema valova, vrlo je plitko te je na taj način iznimno pogodno za kupanje svih uzrasta.

Slika 4. Mrtvo more na otoku Lokrumu

Izvor: Otok Lokrum, www.lokrum.hr, (26.10.2021.)

Lokrum je otok prepun šuma i bilja, odnosno rezervat pod zaštitom UNESCO-a i koju ujedno krije i neke specifične vrste životinja poput pripitomljenih zečeva i paunova

4.1.4. Biogeografska obilježja Dubrovnika

Biogeografski turistički resursi poput flore i faune, od velikog su značaja za turističku valorizaciju određenog prostora. Najpoznatiji biljni resursi Dubrovnika je čuveni Arboretum Trsteno, botanički vrt na otoku Lokrumu i park Gradac.

Slika 5. Arboretum Trsteno

Izvor: Kings Landing Dubrovnik, <https://www.kingslandingdubrovnik.com> , (10.12.2021.)

Trsteno je prekrasno mjesto udaljeno svega 20 kilometara od Dubrovnika. Svojom prirodnom ljepotom, plijenilo je pažnju mnogih Dubrovčana te su zbog toga u Trstenom izgrađeni mnogi ljetnikovci, od kojih je najpoznatiji bio ljetnikovac obitelji Gučetić, oko kojeg je nastao najstariji arboretum na svijetu, još davne 1494. godine. Pomorci iz cijelog svijeta nosili su sadnice egzotičnih biljaka poput australskog eukaliptusa, meksičkih kaktusa, japanskih ruža te mnogih drugih vrsta. S Neptunovom fontanom, koja je središnja točka cijelog kompleksa, arboretum je po mnogima najromantičnije mjesto na Jadranskoj obali. Prostire se na površini od 25 ha u kojoj možemo pronaći razne vrste šuma, makiju i priobalne stijene.

Botanički vrt na Lokrumu, osnovan 1959. godine, spada među najveće atrakcije, ne samo na otoku Lokrumu, već i na području grada Dubrovnika. Egzotične endemske biljke, tropskih i suptropskih kultura, vegetacija podrijetlom iz Australije i Južne Amerike, samo su dio repertoara kojim se botanički vrt može pohvaliti. Dodatnu čar u botaničkom vrtu, kao i cijelom otoku, daju pripitomljeni zečevi i paunovi, koji slobodno i nesmetano žive uz bok svim turistima na otoku.

4.2. Antropogeni resursi grada Dubrovnika

Temeljnu pretpostavku razvoja kulturnog turizma, čine antropogeni ili društveni turistički resursi. Objedinjuju sve objekte, pojave, događanja i procese, koje kreiraju

čovjekovu potrebu za kretanjem sa svrhom zadovoljenja osobnih kulturnih potreba.²¹ Te sadržaje stvorili su brojni narodi i etničke skupine u prošlim vremenima.

U tablici ispod, možemo vidjeti da se antropogeni resursi dijele u pet skupina:

Tablica 5. Podjela antropogenih turističkih resursa

Društveni (antropogeni ili atropični) turistički resursi	
Kulturopovijesni	sačuvani ostaci prošlih civilizacija i njihova tehnološka dostignuća, spomenici, urbanističke cjeline, umjetnička ostvarenja
Etnosocijalni	materijalna i duhovna kultura jednog naroda: narodne igre, pjesme, običaji, narodne nošnje, rukotvorine, kulinarske vještine, mentalitet
Umjetnički	muzeji, galerije, zbirke, knjižnice, spomenici iz povijesnog i kulturnog razvoja; dostignuća u arhitekturi, likovnoj, glazbenoj i kazališnoj umjetnosti
Manifestacijski	ustanove koje organiziraju obrazovne i obrazovno – rekreacijske aktivnosti ili manifestacije
Ambijentalni	manje ili veće prostorne cjeline koje je stvorio čovjek svojim radom i umijećem – zračne luke, morske luke, hidroelektrane, trgovi, bulevari i drugi urbani prostori

Izvor: Bilen, M., Turizam i prostor, Veleučilište u Karlovcu, Karlovac, 2006.

4.2.1. *Kulturno- povijesni turistički resursi*

U skupinu kulturno- povijesnih turističkih resursa ubrajamo sve ostatke koje je sačuvala prethodna civilizacija, skupa s njihovim tehnološkim dostignućima, spomenicima, urbanističkim cjelinama, umjetničkim ostvarenjima u slikarstvu i kiparstvu i bilo kojim drugim granama umjetnosti koje su potencijalno privlačni turistički resursi. Zasižno najveći motiv za posjet istih resursa je zapravo njihova raritetnost te razina umjetničke vrijednosti, njihov povijesni značaj te druge vrijednosti. Suvremeni turisti, kao takvi, imaju veći stupanj obrazovanja te iz toga proizlazi i veća želja uz odmor i rekreaciju, spoznaja drugih kultura u određenim destinacijama.²² Najpoznatiji i najvažniji kulturno- povijesni resurs grada Dubrovnika su naravno gradske zidine. Spadaju u neke od najveličanstvenijih utvrđenih spomenika na području cijele Europe s tri tvrđave (Bokar, Minčeta i sv. Ivan), 16 kula, 6

²¹ Bilen, M., Turizam i prostor, Veleučilište u Karlovcu, Karlovac, 2006.

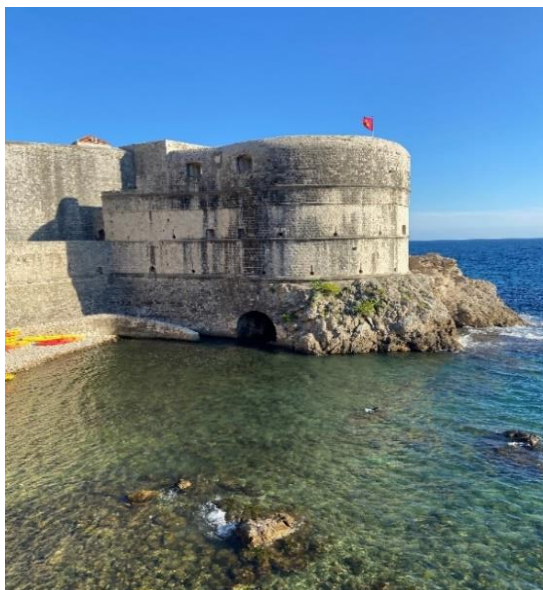
²² Bilen, M., Turizam i prostor, Veleučilište u Karlovcu, Karlovac, 2006.

bastiona, 2 ugaona utvrđenja i dvije predutvrde. One predstavljaju jedinstvenu kulturno povijesnu baštinu grada.

Kako bi doživljaj bio potpun, treba se obići svih 1940 metara zidina u obliku nepravilnog višekutnika. Visina zidina na nekim mjestima je čak 25 metara, te njihov obilazak pruža priliku za otkrivanje nove vizure urbane gradske jezgre koja iz ptičje perspektive izgleda poput velike otvorene školjke bisernice.²³

Slika 6. Dubrovačke gradske zidine

Izvor: Vlastita fotografija

Dubrovačke gradske zidine gradile su se stoljećima. Sve je započelo u sedmome stoljeću, te su kasnije pojačane i kulama sa svrhom kako bih grad bio u potpunosti zaštićen od turske invazije. Na jugoistoku, iz pravca mora, nalazi se tvrđava Sv. Ivana. Zasigurno najatraktivnija tvrđava Minčeta, visine 80 metara, smještena je na sjeverozapadu grada te je dominantna točka gradskih zidina. S vrha tvrđave pruža se nevjerojatan pogled na gradsku jezgru Dubrovnika. Na samome ulazu u tvrđavu Lovrjenac, stoji latinska izreka “Non bene pro toto libertas venditur auro” (Za svo blago ovog svijeta sloboda se ne prodaje).²⁴

---

²³ Sungardens Dubrovnik, www.dubrovniksungardens.com/hr/destinacija/ziva-povijest/dubrovačke-gradske-zidine-dragulj-unesco-a, (15.12.2021.)

²⁴ Ibidem

Slika 7. Tvrđava Lovrjenac

Izvor: Vlastita fotografija

U unutrašnjosti velikih zidina, stanovnici sofisticirane i civilizirane Republike Raguse punih 500 godina živjeli su u miru.

Uz gradske zidine, valja spomenuti i ostale važne kulturno- povijesne resurse, a to su grob i spomenik Ivana Gundulića, dom i skulptura Marina Držića, Knežev dvor, Dubrovačka katedrala, crkva Sv. Vlaha i palača Sponza.

4.2.2. *Etnosocijalni turistički resursi*

Skupina etnosocijalnih turističkih resursa po svojim karakteristikama iznimno su heterogena, iz razloga jer obuhvaćaju čitavu materijalnu i nematerijalnu kulturu određenog naroda, sve što predstavlja život tog naroda. Narodne igre, pjesme, običaji, narodno graditeljstvo, narodne nošnje, ruketvorine, kulinarske vještine, mentalitet ili bilo koje druge socijalne osobine naroda (gostoljubivost, uslužnost, pristupačnost, temperament...) predstavljaju veoma posebnu i kompleksnu skupinu atraktivnosti.²⁵

Vrijednost etnosocijalnih resursa leži u tome što njegovanje narodne umjetnosti i drugih etničkih obilježja, postepeno izumire. Kao što smo spomenuli već prije kod kulturno-povijesnih resursa, potreba upoznavanja etnosocijalnih resursa proizlazi iz većeg stupnja obrazovanja turista. U etnosocijalne resurse Dubrovnika možemo ubrojiti narodne nošnje, Dubrovački Lindo i ostala materijalna kultura.

---

²⁵ Bilen, M., Turizam i prostor, Veleučilište u Karlovcu, Karlovac, 2006.

4.2.3. *Umjetnički resursi Dubrovnika*

Kada govorimo o umjetničkim resursima, treba naglasiti da tu ne pripadaju samo spomenici i umjetnine koje je neki narod stvorio u prošlosti, već su to i moderna postignuća na području arhitekture, likovne, glazbene i kazališne umjetnosti. Jedinstvene vrijednosti i tragovi života jednog naroda, odnosno umjetnička postignuća najpoznatijih osoba toga naroda najčešće se čuvaju u etnografskim muzejima i sličnim kulturnim ustanovama. Glavna zadaća kulturnih ustanova je je odgojno- obrazovna, no zbog razvoja turizma, imaju mogućnost proširiti krug svojih posjetitelja te samim time postaju dio turističke ponude destinacije.²⁶ Neki od poznatijih umjetničkih resursa grada Dubrovnika su Pomorski muzej, Folklorni ansambl Lado i Kulturno- povijesni muzej.

4.2.4. *Ambijentalni resursi Dubrovnika*

Što se tiče definiranja ambijentalnih resursa, može se reći da su to sve veće ili manje teritorijalne cjeline koje je čovjek kreirao radom i vlastitim umijećem, a koje na temelju svog karaktera, načina izvedbe ili funkcije, uveliko privlače turiste.²⁷ Kada se govori o istim resursima, najprije se misli na određene gospodarske objekte kao što su hidroelektrane i drugi energetske objekti, zračne i morske luke, manje urbane prostore poput trgova i ulica, sportsko-rekreacijske objekte, različite tipove naselja i druge. Iako ambijentalni turistički resursi sami po sebi nemaju izrazite estetske značajke koje bi privukle turiste, svejedno znaju biti veoma posjećene.

Najistaknutiji ambijentalni resurs Dubrovnika je Stradun. Najljepša dubrovačka ulica nalazi se u središtu stare gradske jezgre Dubrovnika i glavna je poveznica između istočnih i zapadnih gradskih vrata. Sami objekti na Stradunu nemaju neke posebne povijesne i kulturne vrijednosti, već je posebna njihova ukupna monumentalnost koju sinergijski stvaraju.

4.2.5. *Manifestacijski resursi Dubrovnika*

Odvijanje manifestacija u nekoj destinaciji veoma je značajno zbog potrošnje svih sudionika te manifestacije. Povećanje zaposlenosti i omogućavanje većih prihoda koje

---

²⁶ Ibidem

²⁷ Ibidem

ostvaraju poduzeća, ustanove i pojedinci, samo su neki od pozitivnih učinaka koje potiče održavanje manifestacija. Manifestacije, kao takve, imaju edukativno- odgojnu funkciju, te uz to, drastično povećavaju nivo atraktivnosti turističkom mjestu.²⁸ Najvažniji manifestacijski resursi Dubrovnika su Dubrovačke ljetne igre i Libertas film festival.

5. POVIJESNI RAZVOJ DUBROVAČKIH LUKA

Luka Gruž datira još iz 10. stoljeća, dok u nekim zapisima spomenuto da je u gruškoj uvali prvo bilo brodogradilište. Pošto je gradska luka bila mala i skućena, a razvoj svjetske brodogradnje bio je u zamahu, Dubrovčani su bili primorani pronaći novu lokaciju za svoju primarnu luku, a za to je bila savršena puno prostranija uvala Gruž. Početkom 20. stoljeća, u Gruž stiže i željeznička pruga koja također utječe na razvoj pomorskih putova.

Primarna svrha luke Gruž je prvotno je bila da služi za prihvat tereta i putnika, pa je tako napravljen samo jedan putnički gat, dok je preostali dio luke izgrađen kao pristanište za teretne brodove s dizalicama za utovar i istovar broskog tereta, skupa s terminalom za utovar i istovar željezničkih vagona, kojim se vršio transport svakakvih dobara u bivšoj Jugoslaviji.²⁹

5.1. Karakteristike i statistički podaci kruzing turizma u Dubrovniku

Pripadnici pomorskog svijeta znaju da je Dubrovnik začetnik turizma, odnosno prvi je počeo njegovati turizam brodova na kružnim putovanjima. Glavni pokretač turizma brodova je izum parnog stroja te njegove praktične primjene početkom 19. stoljeća.

Za vrijeme Domovinskog rata, s obzirom da se Dubrovnik nalazio u totalnoj blokadi, luke su mu bile jedine poveznica s ostatkom svijeta. U nju je pristizala humanitarna pomoć, skupa sa svjetskom delegacijom. Završetkom domovinskog rata, luka Dubrovnik postaje isključivo putnička luka. 1998. godine dolazi do pojave veće količine kruzera i od tad, uz iznimku 1999., kada je nastupila Kosovska kriza, konstantan je porast broja pristiglih putnika.³⁰

---

²⁸ Ibidem

²⁹ Lučka uprava Dubrovnik, www.portdubrovnik.hr/povijesni-razvoj-luke (01.02. 2022.)

³⁰ Ibidem

Što se tiče samih karakteristika današnje luke Gruž, otvorena je od 0-24, broji devet vezova, dužina operativne obale iznosi 1.600 metara, širina operativne obale je od 20 – 70 metara, maksimalan gaz broda je 11 metara. Kada govorimo o samim uslugama, luka Gruž nudi:

- obavezno peljarenje³¹
nudi svoje tegljače na raspolaganje
vrši manje servise brodova
odvozi otpad
konstantnu opskrbu gorivom i vodom i
- sigurnosnu zaštitu

Slika 8. Luka Gruž

Izvor: Lučka uprava Dubrovnik, www.portdubrovnik.hr., (01.02.2022.)

Sadržaj za putnike s kruzera:³²

- Kapacitet javnog parkirališta prima do 300 vozila
- Organizirani transport putnika autobusima prema starom gradu
- Informacijski ured
- Bankomati
- Restorani, barovi

Plovni pristup luci je iz smjera jugozapada kroz Velika vrata, između Grebena i otoka Koločepa (Kalamote) te južni prilaz iz smjera Koločepskog kanala, sjeverno od otoka Dakse.

Kopnenim prijevozom, do luke možemo doći D8 Jadranskom magistralom, jednom od najbitnijih hrvatskih državnih cesta koja spaja sjeverni i južni Jadran. Gradnja ceste trajala je

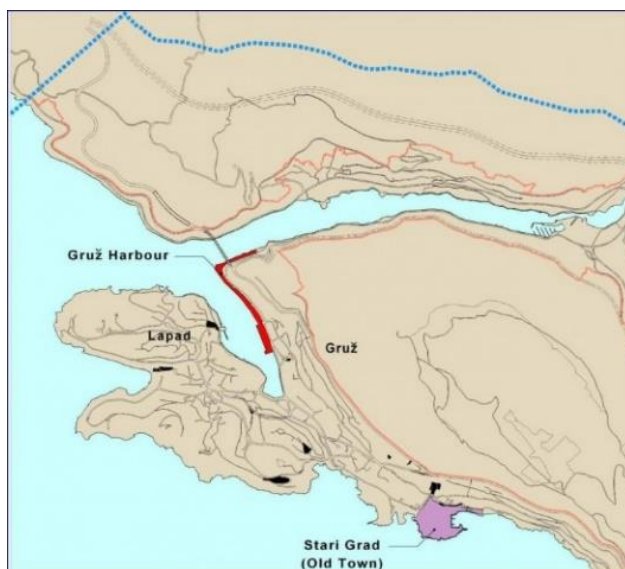
---

³¹ Peljarenje- vođenje plovnoga objekta i davanje savjeta zapovjedniku plovnoga objekta radi sigurne plovidbe u lukama, tjesnacima i drugim područjima unutarnjih morskih voda i teritorijalnoga mora.

³² Ibidem

od 50-ih do 60-ih godina 20. stoljeća, a cestovna oznaka joj je D8. Danas ta cesta poznatija pod nazivom Jadranska turistička cesta.³³

Slika 9. Položaj luke Gruž

Izvor: Lučka uprava Dubrovnik, www.portdubrovnik.hr, (01.02.2022.)

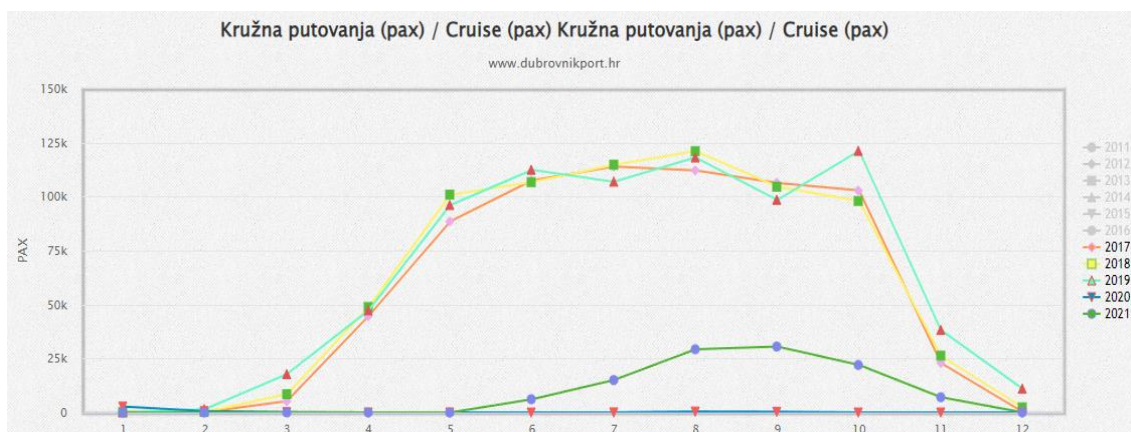
Udaljenost između luke Gruž i starog grada je 3 kilometra, dok je zračna luka Čilipi udaljena 20 kilometara.

Dubrovnik je najrazvijenije kruzing odredište, te s toga privlači najviše kruzera na hrvatskom dijelu Jadrana. U 2016. godini, gotovo 80% pomorskih krstarenja u Hrvatskoj pripalo je Dubrovniku.³⁴ Velika koncentracija kruzing turizma na poprilično ograničenom gradskom prostoru i većinom u periodu od šest mjeseci (svibanj – listopad) generira probleme koji su iznimno kompleksni i treba ih se detaljno sistematizirati i prioritetno rješavati uz pomoć svih dionika.

³³ Ibidem

³⁴ Metodologija statistike pomorskih krstarenja nije ujednačena ni na razini Hrvatske (DZS), ni u pojedinim hrvatskim lukama, a niti u MedCruise asocijaciji. Udjel je Dubrovnik u kruzing turizmu Hrvatske izračunan na temelju podataka iz Priopćenja (Kružna putovanja...) br.4.3.5/8 od 10. veljače 2017., DZS, Zagreb.

Grafikon 1. Podaci o dolascima putnika u periodu od 2017. do 2021. godine

Izvor: Lučka uprava Dubrovnik, www.portdubrovnik.hr/statistika, (01.02.2022.)

Tablica 6. Podaci o broju dolazaka kruzera u periodu od 2017. do 2021. godine

Kružna putovanja (pax) / Cruise (pax)	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Total
2017	324	177	5225	44628	88511	107501	113908	112136	106347	102826	22947	282	704812
2018	145	249	8481	48842	100876	106717	114739	121081	104591	98005	26292	2413	732431
2019	53	1530	17714	47307	96087	112398	106894	118111	98485	121151	38196	10998	768924
2020	2730	618	184	0	0	0	26	435	330	0	0	0	4323
2021	0	0	0	0	0	6138	15010	29283	30539	22017	7075	68	110130

Izvor: Lučka uprava Dubrovnik, www.portdubrovnik.hr/statistika, (01.02.2022.)

Iz iznad navedenog grafikona te tablice, možemo uvidjeti da u periodu od svibnja do listopada, dolazi do enormnog povećanja broja dolazaka putnika sa inozemnih kruzera.

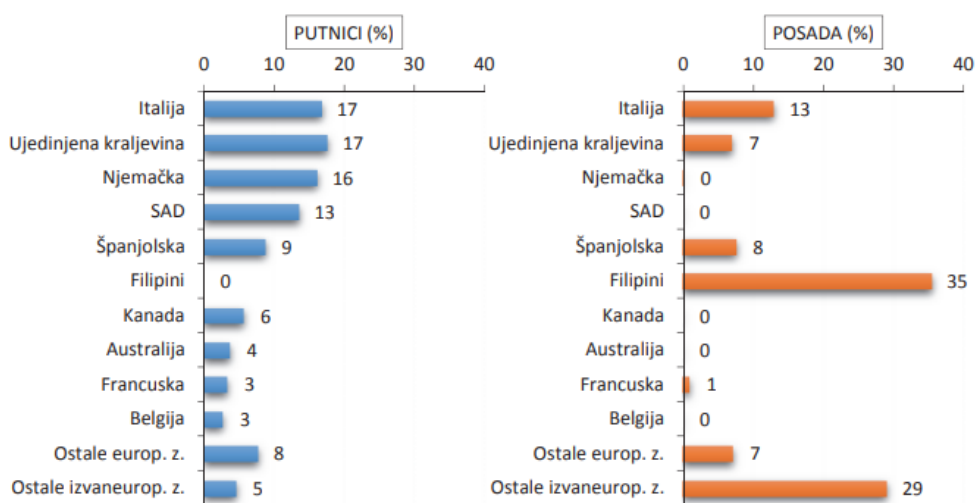
Kako bi se spriječilo daljnje narušavanje same gradske jezgre Dubrovnika, Lučka uprava Dubrovnik, već neko vrijeme pokušava limitirati broj putnika s kruzera na 8.000 po danu. Od 243 dana posjećena od strane kruzera, u godinu dana samo 18 dana dnevni predviđeni broj putnika od 8.000, od kojih je šest dana u srcu sezone, odnosno srpnju i kolovozu. Velike kompanije u Dubrovnik šalju svoje brodove tokom cijele godine, te je od značajne važnosti aktivna međusobna suradnja na relaciji istih i lučke uprave Dubrovnik.

Već nekoliko godina, izuzev godine pandemije Covid-19, uzrokovane virusom SARS-COV-2, Lučka uprava Dubrovnik odbija do 40 upita mega kruzera, s obzirom na želju da se reducira broj putnika s brodova na kružnim putovanjima. U svrhu limitiranja broja putnika, Lučka uprava Dubrovnik, u kolaboraciji sa Županijskom lučkom upravom Dubrovnik potpisuje sporazum o zajedničkom načinu rezervacija prema principu 2+1, odnosno, rezervacija dva

velika broda u luci i jedan veliki brod ispred gradske jezgre. Takav sustav rezervacija dozvoljava jasno praćenje preopterećenih dana u godini te se shodno tome odbijaju pojedini upiti za rezervaciju.³⁵

Posjetitelji s internacionalnih kruzera u Dubrovniku su putnici i članovi posade. U prosjeku, putnici su stari 45 godina (putnici su u prosjeku stari 49 godina, dok je posada nešto mlađa s 33 godine). Najprisutnije dobne skupine kod putnika su od 46 do 55 godina starosti (25%), a kod posade od 26 do 35 godina(67%).³⁶

Grafikon 2. Zemlja stalnog boravka putnika s međunarodnih kruzera u Dubrovniku u 2018. godini prema vrsti posjetitelja

Izvor: TomasDubrovnik2018, www.tzdubrovnik.hr/lang/13/user_files/made/Tomas%20Dubrovnik%202018.pdf, (02.02.2022.)

Putnici iz Velike Britanije su najčešći posjetitelji Dubrovnika (18%), zatim slijede putnici iz Italije (17%), Njemačke (16%) te SAD-a (13%), dok je posada najvećim dijelom iz Filipina (35%), te ostalih izvaneuropskih zemalja (29%) i Italije (13%).

Profil turista uvelike se razlikuje s obzirom na veličinu kruzera- Državljeni Sjedinjenih američkih država prevladavaju na manjim kruzera (do 1.000 putnika) i kruzera srednje veličine (1.000 do 2.000 putnika), prate ih putnici iz Velike Britanije i Kanade. Francuzi i Belgijanci najzastupljeniji su na brodovima kapaciteta do 300 putnika, a na najvećim brodovima u većini su turisti s područja Italije i Njemačke. Duljina boravka posjetitelja s inozemnih kruzera u Dubrovniku najviše ovisi o veličini kruzera s kojim su pristigli – može se

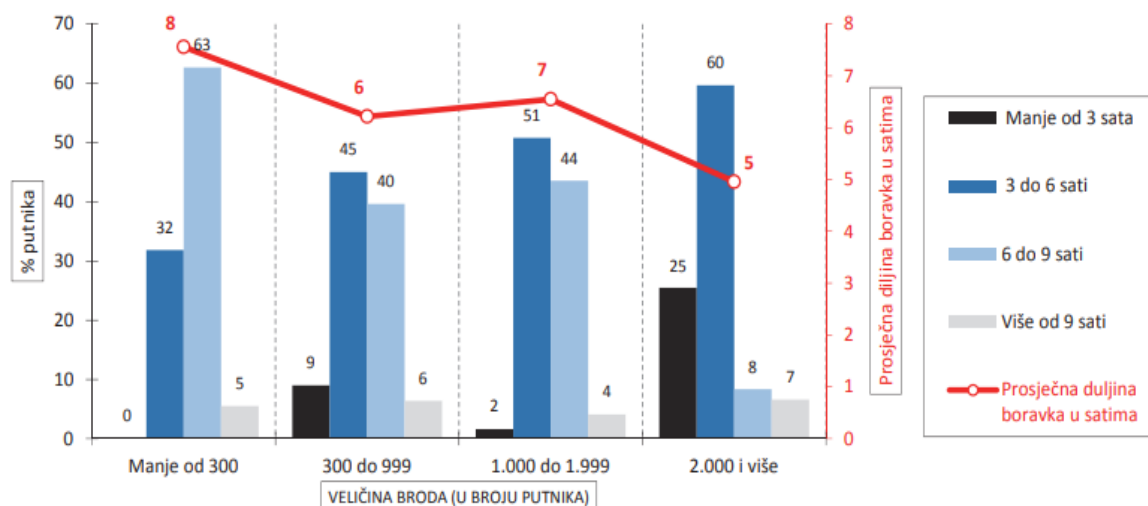
³⁵ Lučka uprava Dubrovnik, www.portdubrovnik.hr, (01.02.2022.)

³⁶ Tomas Dubrovnik 2018, www.tzdubrovnik.hr/lang/13/user_files/made/Tomas%20Dubrovnik%202018.pdf, (01.02.2022.)

reći da skoro uvijek vrijedi pravilo da što je kruzer manji, duljina boravka posjetitelja Dubrovnika je veća.³⁷

Grafikon 3. Duljina boravka putnika s kruzera u Dubrovniku u 2018. godini prema veličini broda

Izvor: TomasDubrovnik2018, www.tzdubrovnik.hr/lang/13/user_files/made/Tomas%20Dubrovnik%202018.pdf, (02.02.2022.)

Tako oni posjetitelji koji su pristigli kruzerom kapaciteta do 500 putnika, u Dubrovniku ostaju skoro osam sati, dok oni koji su pristigli kruzerom s 2.000 i više putnika, ostaju svega 4,5 sata. Prosječno vrijeme boravka svih tih putnika je 5,1 sat. Putnici u prosjeku ostaju oko 5,5 sati, a posada u Dubrovniku boravi nešto kraće od putnika s istog kruzera, prosječno 1,5 sat manje.³⁸ Što se tiče boravka posjetitelja s kruzera, svoje slobodno vrijeme najčešće provode u samoj gradskoj jezgri Dubrovnika.³⁹

Najveći broj posjetitelja uživa u konzumaciji hrane i pića u ugostiteljskim objektima (72%, putnici 75%, posada 64%), uz njih, velik broj posjetitelja odlučuje se za razgledavanje starog grada (67%, putnici 75%, posada 39%), kao i kupovinu suvenira (67%).

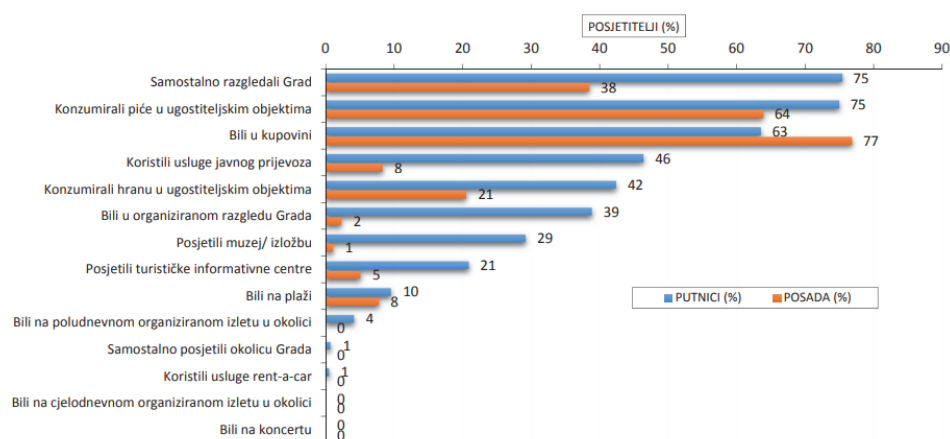
³⁷ Tomas Dubrovnik 2018, www.tzdubrovnik.hr/lang/13/user_files/made/Tomas%20Dubrovnik%202018.pdf, (01.02.2022.)

³⁸ Ibidem

³⁹ Ibidem

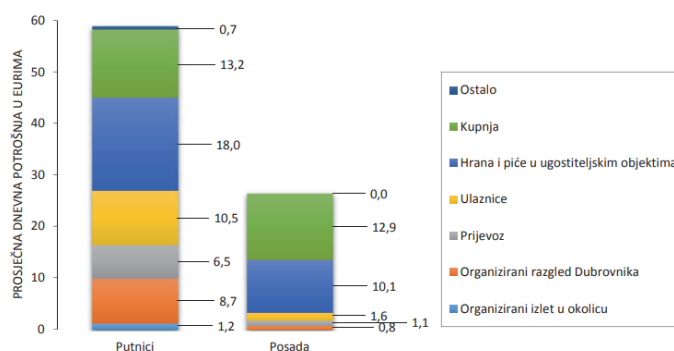
Grafikon 4. Aktivnosti posjetitelja s kruzera za vrijeme boravka u Dubrovniku

Izvor: TomasDubrovnik2018, www.tzdubrovnik.hr/lang/13/user_files/made/Tomas%20Dubrovnik%202018.pdf, (04.02.2022.)

Valja spomenuti podatak da je približno svaki treći turist s kruzera razgledavao grad u organiziranim skupinama (39%) dok se samo 4% posjetitelja odlučuje na organizirane izlete u okolicu. S obzirom da većina posjetitelja svoje vrijeme provodi u ugostiteljskim objektima, njihova prosječna potrošnja je znatno manja nego što bi se očekivalo od takve skupine turista.⁴⁰

Grafikon 5. Prosječna dnevna potrošnja putnika i članova posade s kruzera u Dubrovniku u 2018. godini u eurima

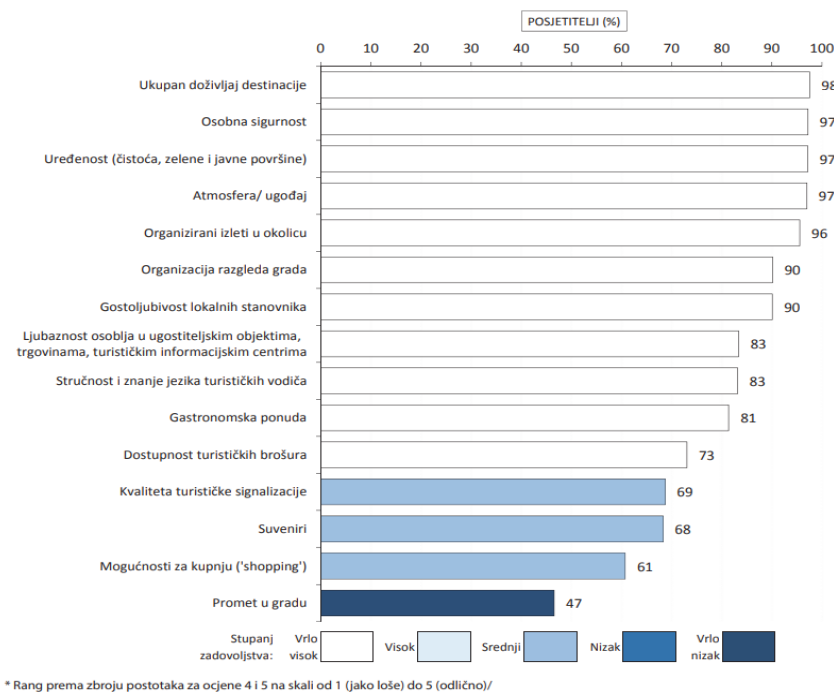
Izvor: TomasDubrovnik2018, www.tzdubrovnik.hr/lang/13/user_files/made/Tomas%20Dubrovnik%202018.pdf, (04.02.2022)

Iz grafikona iznad možemo vidjeti da posjetitelji s brodova na međunarodnim putovanjima, za vrijeme svog boravka u Dubrovniku, prosječno potroše 51 euro (59 eura putnici i 26 eura posada). Najveći udio, više od polovice ukupne potrošnje, kao što smo već rekli, odlazi na konzumaciju hrane i pića u ugostiteljskim objektima (32%) te na kupnju (26%).

⁴⁰ Ibidem

U grafikonu ispod, prikazano je 15 elemenata ponude u Dubrovniku, gdje možemo zaključiti kako su u globalu, posjetitelji s brodova za kružna putovanja iznimno zadovoljni sadržajima u gradu Dubrovniku.

Grafikon 6. Stupanj zadovoljstva posjetitelja elementima turističke ponude Dubrovnika

Izvor: TomasDubrovnik2018, www.tzdubrovnik.hr/lang/13/user_files/made/Tomas%20Dubrovnik%202018.pdf, (05.02.2022)

Posjetitelji su najmanje zadovoljni prometom u samome gradu, što ujedno i jest najveći problem. Sama ponuda suvenira, mogućnost za kupnju, kvaliteta turističke signalizacije i dostupnost turističkih brošura, također su negativno ocijenjeni. Usprkos tome, gotovo svaki posjetitelj je veoma zadovoljan ukupnim doživljajem u Dubrovniku (97% putnika i 98% posade). Najmanje zadovoljstvo iskazano je od strane putnika s manjih brodova (do 500 putnika), a najviše od posjetitelja s brodova kapaciteta od 1.000 do 2.000 putnika. Kada pogledamo podatak da je na malim brodovima najveći udio posjetitelja iz Francuske i Belgije (oko 40% putnika), u odnosu na druge vrste brodova gdje ih skoro i nema, može se zaključiti da njihovi stavovi imaju najveći utjecaj na same rezultate istraživanja. Tijekom boravka u samome gradu, posjetitelje najviše smeta velika gužva na javnim pješačkim površinama (stav je to svakog četvrtog ispitanika), zatim gužva u cestovnom prometu (13% posjetitelja). Posjetitelje je, u manjoj mjeri, zasmetao neugodan miris iz kontejnera i kanti za smeće, nepropisno odlaganje samog smeća te nemogućnost pravilnog odvajanja otpada.

5.2. SWOT analiza

SWOT analiza nam zapravo služi kako bismo uočili temeljne snage i slabosti kruzinga u gradu Dubrovniku skupa sa prijetnjama i prilikama s kojima bih se mogao naći ovaj specifičan oblik turizma u navedenom gradu. Kvalitetno provedena SWOT analiza otkriti će sva pitanja koja će u budućnosti biti prioritet.⁴¹

Tablica 7. SWOT analiza kruzing turizma u Dubrovniku

SNAGE	SLABOSTI
• izrazito povoljan geografski položaj • jedinstvena kulturna i povijesna baština Dubrovnika i okolice • prirodne ljepote Dubrovnika • povoljni klimatski uvjeti • pozitivan imidž grada Dubrovnika • blizina međunarodne zračne luke • postojeća lučka infrastruktura za prihvat kruzera • ulaganja u lučku infrastrukturu • uspostavljena kooperacija sudionika kruzing turizma u zajedničkoj promociji destinacije • uspostavljena suradnja agencija s kruzing kompanijama na planu zajedničkog kreiranja izletničke ponude	• sezonalnost turističkog prometa u destinaciji • neravnomjerno raspoređena ticanja brodova • prekratko zadržavanje kruzera u lukama • nedostatak parkirnih mjesta • organizacija transfera cestom luka Gruž- gradska jezgra • nezadovoljavajuća suradnja svih sudionika kruzing turizma • nedovoljna informiranost svih sudionika, pretežito neznanje lokalnog stanovništva o tome što nosi kruzing turizam • nedostatak koordinacijskog tijela koje će upravljati razvojem kruzing turizma - neodgovarajuća • kolaboracija s većim lukama u regiji
PRILIKE	PRIJETNJE
• mogućnost korištenja EU fondovima • očekivani rast turističke potražnje u svijetu • porast potražnje za krstarenjima na području Europe • pokušaj razvoja krstarenja na Mediteranu tokom cijele godine • kupnja izleta na licu mjesta • izgradnja sve većih brodova/više putnika/veća potrošnja u destinaciji • poboljšati prometnu dostupnost Dubrovnika	• opasnost od terorizma • veći razvitak konkurentskih zemalja • potražnja skroz novim destinacijama radi sve većeg broja putnika s iskustvom na krstarenju • rast potražnje za krstarenjima koji nije u skladu s održivim razvojem • negativan utjecaj na okoliš • povećanje konkurencije između pojedinih luka

Izvor: Vlastita izrada prema podacima iz strategije razvoja turizma u Dubrovniku

Na temelju provedene SWOT analize kruzing turizma u Dubrovniku, možemo zaključiti da je Dubrovnik pozicioniran kao jedno od najbitnijih odredišta na području Mediterana za putnike

⁴¹ McDonald, M., Marketinški planovi, kako ih pripremati, kako ih koristiti, Masmedia, Zagreb, 2004., str. 558.

na brodovima za kružna putovanja. Dubrovnik je danas, statistički gledano, druga luka ticanja na Mediteranu prema broju putnika u tranzitu i neizostavan je dio itinerara svjetskih kruzina kompanija. Kvalitetne temelje za daljnji napredak kruzina u Dubrovniku karakteriziraju biotropni i antropogeni resursi, geografski položaj, turistička i lučka infrastruktura, razvijena turistička suprastruktura,⁴² blizina zračne luke te razvijenost ostalih faktora neizostavnih za daljnje odvijanje ovog specifičnog oblika turizma.⁴³

6. UČINCI KRUZING TURIZMA NA DUBROVNIK

Kruzing turizam danas je konkretna društveno- ekonomska djelatnost. Utjecaj kruzina turizma definira odnos destinacije prema razvoju i gospodarske aktivnosti. Povećanje prometa kruzera ima stimulativan učinak na gospodarstvo, samim time i na socijalno zadovoljstvo. Kako raste promet putničkih brodova, tako rastu i negativni učinci na okoliš u destinaciji. S obzirom da živimo u doba kapitalizma i da gospodarske učinke turizma stavljamo na prvo mjesto, negativni ekološki učinci u većini slučajeva bivaju zapostavljeni.

6.1. Ekonomski učinci

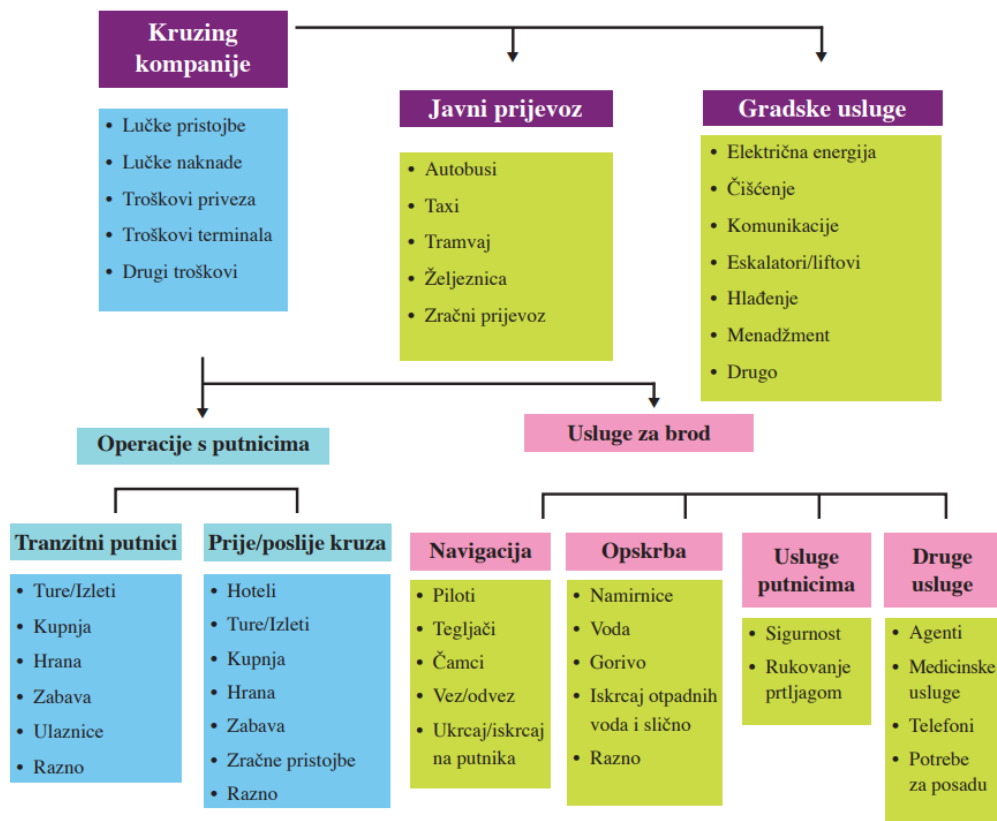
Najosnovnije obilježje turizma je da se troše sva dobra koja su proizvedena u nekim drugim djelatnostima, odnosno stimulira i povećava kapacitet proizvodnje u istim djelatnostima. Primjerice, turizam potiče razvijanje poljoprivrednih djelatnosti, prehrambene industrije i najviše građevinsku industriju, tj. izgradnju prometnica i receptivnih kapaciteta. S obzirom da turizam ostvaruje konkretan devizni priljev, on je iznimno važan za zemlje čija je platna bilanca negativna, konkretno Hrvatska. Turizam isto tako pozitivno djeluje na uslužne djelatnosti u destinaciji. Povećava se broj suvenirnica, ugostiteljskih objekata i taxi službi te se samim time otvaraju nova radna mjesta za domaće stanovništvo.

---

⁴² Turistička suprastruktura- skup građevina, uređaja i posebno uređenih dijelova zemljišta za potrebe turizma. Turističku suprastrukturu čine garaže i parkirališta s naplatom, kongresni centri, dvorane, klizališta, skijališna podrška, igrališta, zabavni parkovi, kupališta itd...

⁴³ Strategija razvoja turizma i odredbe o kruzina turizmu na području grada Dubrovnika, prva faza, Dubrovnik, 2017.

Slika 10. Učinci kruzing turizma na gospodarstvo u određenoj destinaciji

Izvor: I. Benić, Utjecaj pomorskih krstarenja na turističku destinaciju, Poslovna izvrsnost, Vol. 5,2011., br. 2.

Uz sve nabrojane pozitivne učinke koje kruzing turizam vuče za sobom, isto tako postoji niz negativnih posljedica poput inflacije cijena, velikog porasta cijena nekretnina u destinaciji, deficita robe koja je potrebna za brodove u luci, pa se dio dobara mora uvoziti iz inozemstva. Same gradske vlasti nailaze na razne dodatne troškove. Najveći problem je zapravo ako destinacija stekne preveliku ovisnost o kruzing turizmu, iz razloga jer tada dolazi do zapostavljanja svih drugih gospodarskih aktivnosti u gradu.

Prihodi koje pomorska krstarenja generiraju u destinaciji mogu se podijeliti na izravne, neizravne i inducirane prihode. Obično se smatra da su izravni prihodi većinom vezani uz prodaju usluga i dobara direktno kruzima, njihovoj posadi i njihovim partnerima. Tu se podrazumijevaju lučke naknade, pristojbe, gorivo za brod, voda, održavanje broda u luci te ostale slične usluge. U izravnim prihodima za destinaciju, putnici s kruzera sudjeluju kroz kupovinu suvenira, nakita, izleta, hrane i pića i prijevoza. Posada u principu troši kao i putnici

s kruzera, uz naglasak na kupovinu hrane i pića, prijevoz u destinaciji te kupnju razne elektronike.⁴⁴

Kada govorimo o neizravnim prihodima, oni se ogledaju kroz trošenje dobara i usluga na području lokalnog poslovanja. Tu se točnije misli na razne turističke agencije, turooperatore i dobavljače koji pružaju svoje usluge kruzerima. Konkretna primjer može biti putnička agencija koja iznajmljuje autobus za prijevoz putnika s kruzera iz luke u konkretno odredište.⁴⁵

Inducirani prihodi su zapravo povećanje kupovne moći stanovništva promatrane destinacije uzrokovane turističkom potrošnjom, odnosno izravnim i neizravnim ekonomskim učincima.

6.2. Ekološki učinci

Najveći neprijatelj s kojim se Dubrovnik suočava su otpadne vode i ispusti s kruzera. Otpadne vode u svom sastavu posjeduju i teške metale, razne bakterije i patogene organizme koji se talože na samo morsko dno, što samim time označava veliku opasnost jer dolazi do devastiranja flore i faune podmorja. Ništa manju opasnost ne predstavlja i kruti otpad, čija je dnevna akumulacija s kruzera užasavajuća. Procjenjuje se da kruzer s prihvatom od 3.000 putnika akumulira kruti otpad od tri do četiri kilograma po putniku. Sav taj otpad se u principu spaljuje, a nažalost, sav pepeo se baca nazad u more. Onečišćenje zraka uzrokuju dizelski motori čije je gorivo bogato sumporom. Sumpor kao takav, ima negativan utjecaj na okoliš, stoga je nužno podići kvalitetu samog goriva, no posljedica toga je rast cijene goriva.

Tablica 8. Dnevno onečišćenje kruzera koji prevozi otprilike 3.000 putnika

Vrsta onečišćenja	Količina/ekvivalent
Onečišćenje zraka	1 <i>cruiser</i> = 12.000 automobila
Otpad	10,5 – 12 tona
Opasni otpad	55 – 85 litara
Crne vode	60.000 – 120.000 litara
Sive vode	1.020.000 litara
Brodski kaljuža	25.000 litara

Izvor: : Perić, T. i Oršulić, M., *Cruising-turizam u Republici Hrvatskoj u funkciji održivoga razvoja*, NAŠE MORE: znanstveno-stručni časopis za more i pomorstvo, Vol. 58, 2011., br. 5-6, str. 223.

⁴⁴ I. Benić, Utjecaj pomorskih krstarenja na turističku destinaciju, *Poslovna izvrsnost*, Vol. 5, 2011., br. 2.

⁴⁵ Ibidem

Pričamo li samo o otpadnim vodama, možemo ih klasificirati u tri glavne skupine: crne vode, sive vode i brodska kaljuža. U prosjeku, svaki putni na tipičnom kruzeru dnevno proizvede od 20 do 40 litara crne vode. U crne vode ubrajamo vodu koja sadrži fekalije iz WC-a, te otprilike 120 do 340 litara sive vode, u koju ulazi sva voda iz tuševa, perilica rublja, perilica suda, ispiranja brodskih površina, sauna, kupki i bazena. Brodska kaljužna spoj je vode, masnih tekućina, ulja, maziva, tekućina za čišćenje i drugih sličnih otpada koja nastaje u broskom kaljužnom tanku, a posljedica je rada glavnih i pomoćnih strojeva, kotlova i drugih mehaničkih strojeva. Dnevno se može nakupiti i do 25.000 litara. Na nivou grada Dubrovnika, važno je posjedovati brane za opasivanje onečišćenja, skimere za prikupljanje ulja s površine, različite crpke, disperzante te sustav za brzo i učinkovito informiranje. Valja naglasiti da grad Dubrovnik trenutno nema adekvatno rješenje za zbrinjavanje zauljenih i kaljužnih voda, što označava veliki problem. Samo korištenje deponija u Pločama ili Splitu te spalionice u tim mjestima nisu dovoljna garancija. Kružna putovanja imaju brojne negativne učinke na urbani sustav Dubrovnika. Kružna putovanja imaju brojne negativne učinke na urbani sustav Dubrovnika. Manje poznata činjenica je da kružna putovanja imaju snažan utjecaj na prostornu strukturu grada. S obzirom da je to rapidna promjena, bez poduzimanja specifičnih aktivnosti je gotovo nemoguće eliminirati negativne posljedice u povijesnog jezgri grada Dubrovnika. Točnije, ovaj specifični oblik turizma stvara pretjerano opterećenje prostornog kapaciteta, pospješuje preobrazbu s prostorno ekonomskog aspekta, potiče rast masovnog turizma, odnosno polako gasi individualni turizam, te naposljetku, generira sukobe između lokalnog stanovništva i turista.

6.3. Društveni učinci

Dubrovnik, kao biser Jadrana, simbol je turizma u Hrvatskoj. S obzirom na veliku popularnost u svijetu, susreće se s brojnim problemima koji negativno utječu na kvalitetu života u samome gradu i ukupan doživljaj turista u hotelskom i privatnom smještaju. Što se tiče samih turista s privremenim boravkom u Dubrovniku, najveći problem im stvara sam kruzer, koji zaklanja pogled i njegovi putnici koji generiraju nenasnosnu gužvu na šetnicama i cestovnom prometu. Brojke kažu da čak 23% ispitanih turista u hotelskom smještaju smatra da putnici s brodova za kružna putovanja negativno utječu na atraktivnost boravka u Dubrovniku.

Iako statistički podaci iz studije održivog razvoja kruzring turizma u Hrvatskoj kažu da 88% intervjuiranih stanovnika Dubrovnika misli da putnici s brodova za kružna putovanja tijekom

ljetnih mjeseci stvaraju preveliku gužvu, njihova reakcija na same kruzere je većinom pozitivna. Svjesni su činjenice da je turizam za Dubrovnik najvažnija gospodarska djelatnost. S obzirom da Dubrovnik nije samo biser Jadrana, već i turistička meka svijeta, lokalno stanovništvo osjeća se ponosno što tu žive.

U idućoj tablici moći ćemo vidjeti što stanovništvo Dubrovnika pretežito misli o putnicima s kruzera te općenito na same brodove.

Tablica 9. Stavovi stanovnika grada Dubrovnika prema kruzerima i njihovim putnicima

Tvrdnja	Slaganje s tvrdnjama*						
	Prosjek	U %					UKUPNO
		1	2	3	4	5	
<i>U stanju sam razlikovati putnike s kruzera od ostalih turista u Dubrovniku.</i>	3,8	16,0	4,3	15,3	10,7	53,7	100,0
<i>Sviđa mi se činjenica da Dubrovnik posjećuju kruzери.</i>	4,3	6,3	2,0	12,0	15,7	64,0	100,0
<i>Putnici s kruzera malo troše.</i>	3,9	8,0	4,0	24,0	13,3	50,7	100,0
<i>Putnici s kruzera ljeti preplave Dubrovnik.</i>	4,6	3,0	1,0	8,0	13,3	74,7	100,0
<i>Kruzери donose Dubrovniku više štete nego koristi.</i>	2,5	36,0	10,3	32,7	9,7	11,3	100,0
<i>Kruzing turizam donosi važne ekonomske koristi Dubrovniku.</i>	3,6	11,3	8,0	26,3	18,7	35,7	100,0
<i>Kruzери uništavaju reputaciju Dubrovnika.</i>	1,9	60,0	13,0	14,3	5,7	7,0	100,0
<i>Volim pogled na kruzere usidrene u dubrovačkim lukama.</i>	4,5	6,7	1,3	6,4	8,7	76,8	100,0
<i>Ograničio/la bih broj kruzera koji pristaju u Dubrovnik tijekom ljetne sezone.</i>	3,1	33,0	7,3	13,0	13,3	33,3	100,0
<i>Volio/la bih vidjeti veći broj putnika s kruzera izvan glavne ljetne sezone.</i>	4,7	3,3	0,3	3,7	8,3	84,3	100,0

Izvor: Studija održivog razvoj kruzing turizma u Hrvatskoj, Institut za turizam, Zagreb, 2007., str. 68.

Služeći se Likertovom ljestvicom za mjerenje stavova, dolazimo do podatka da oko 64% ispitanih stanovnika Dubrovnika smatra da može lako razlikovati putnike s kruzera od ostalih turista u gradu. Da su putnici s kruzera koji uplovljavaju u njihov grad loši potrošači, misli 64% ispitanih, oko 12% ima suprotno mišljenje, dok 24% nema jasan stav o potrošnji putnika s kruzera. Skoro polovica ispitanih vjeruje kako su za Dubrovnik kruzери više štetni nego koristi. Zanimljiv podatak je da čak 33% nema izražen stav o tome. S druge strane, kada govorimo o ekonomskim koristima za Dubrovnik od kruzera, preko 50% ispitanih stanovnika slaže se s tvrdnjom, dok oko 20% ispitanih osporava tvrdnju. Valja istaknuti da pozitivne stavove o ekonomskoj koristi, osporavanja tvrdnji da kruzери više štete nego koriste gradu i da kruzери uništavaju reputaciju grada, ima dio stanovništva koji ima posredne koristi od turizma. Podatak da gotovo svi ispitanici dijele mišljenje da bih željeli vidjeti veći broj putnika s kruzera van ljetne sezone, odnosno da pristaju na ograničenje broja kruzera koji pristaju tokom ljetne

sezona, jasno pokazuje nezadovoljstvo nesnosnih gužvi na ulicama grada, pogotovo u okolici gradske jezgre.⁴⁶

Masovni turizam koji gaji Dubrovnik, negativno utječe na uvjete života u staroj jezgri. Ogromna koncentracija turista, gužve i žamor zasigurno onemogućavaju kvalitetan život te zbog toga, lokalno stanovništvo odlazi iz centra grada. Podatak da u starome gradu živi nešto više od 1.500 stanovnika zaista je zabrinjavajuć.⁴⁷ Sami stanovi su u derutnom stanju. Neki od njih još uvijek nemaju ni sanitarni čvor. Vjerojatno će tako i ostati, s obzirom da su svi građevinski radovi i preuređenja preskupa. No usprkos tome, cijena nije najveći problem, već birokracija koju stvara UNESCO, s obzirom da je gradska jezgra priznata kao kulturno-povijesna baština. Sve te prepreke na koje nailaze stanovnici, tjeraju ih na najam, odnosno, prodaju stanova. Što se prodaje tiče, ne treba ih se posebno žaliti, pošto za prodaju stana u gradskoj jezgri mogu dobiti u prosjeku oko sedam tisuća eura po kvadratu, što je dovoljno za kupnju kuće van zidina, na prekrasnim lokacijama poput elitnog Lapada i Babinog kuka. Uvjeti života su prilično skupi. S obzirom da ljudi prepoznaju „laku zaradu“ iznajmljivanjem apartmana i prodajom stanova, nitko više ne želi raditi u državnim i gradskim institucijama gdje su plaće poprilično loše i nedovoljne za ionako skup život u gradu. U gradskom i prigradskom prijevozu Libertas, iz osobnog iskustva, prava je lutrija naići na vozača autobusa s područja Dubrovnika. Sve slične poslove većinom obavljaju stranci, pretežito iz susjedne Bosne i Hercegovine i Crne Gore. Ljudi iz cijele Hrvatske dolaze vršiti usluge taksi prijevoza u Dubrovniku. U srcu sezone, u gradu je čak 300% više taksista od optimalnog broja.

6.4. Smjernice budućeg razvoja kruzing turizma u Dubrovniku

S obzirom na statističke pokazatelje koji su razmatrani u ovome radu, ne može se jasno prikazati značaj kruzing turizma te njegovih ekonomskih i neekonomskih učinaka. Sekundarni podaci su zastarjeli te se prikazuje povijesni tijek razvoja kruzing turizma u gradu Dubrovniku. Analizirajući dostupne i relevantne podatke, došlo se do slijedećih smjernica budućeg razvoja, od kojih možemo izdvojiti povećanje broja ticanja kruzera u periodu od studenog i travnja na 30%, odnosno između svibnja i listopada reducirati broj ticanja na 70% od ukupnih ticanja. Nadalje, Dubrovnik mora balansirati dolazak putnika i tokom tjedna, što

---

⁴⁶ Studija održivog razvoj kruzing turizma u Hrvatskoj, Institut za turizam, Zagreb, 2007.

⁴⁷ Dubrovački vjesnik, <https://dubrovački.slobodnadalmacija.hr/dubrovnik/zupanija/dubrovnik/u-gradu-je-1557-stanovnika-u-568-kucanstava-trecina-je-starija-od-65-godina-i-zivi-sama-484438>, (11.04.2022.)

znači da u prva četiri dana u tjednu mora ostvariti isti broj pridošlih putnika kao u udarnom terminu, odnosno petak, subotu i nedjelju. Kao jedno od solucija za rasterećenje gradskih prometnica i pješačkih zona, grad Dubrovnik bi trebao početi prevoziti posjetitelje s kruzera iz luke Gruž do Povijesne jezgre i obratno morskim putem. S obzirom na već spomenutu lošu komunikaciju između dionika kruzing turizma, važno je uspostaviti primjerenu suradnju između agencija. Krucijalno je povećati i sadržajno oplemeniti ponudu izleta, standardizirati prihvat i otpremu brodova i njegovih putnika. Kako bih grad funkcionirao u skladu s održivim razvojem turizma, preporuka je da maksimalno održivi istovremeni prihvat posjetitelja s brodova za kružna putovanja bude 4.000, te maksimalno održivi dnevni prihvat istih posjetitelja iznosi 7.000.

7. ZAKLJUČAK

Kruzing turizam je specifičan oblik turizma koji se unazad dvadesetak godina zasigurno najviše razvija. Zašto? Odgovor leži u njegovoj unikatnosti, donosi pregršt atrakcija i najbitnije, namijenjen je svima. Činjenica je da turistima koji si mogu dozvoliti ljetovanje svake godine, stacionarni oblik turizma više ne predstavlja preveliko zadovoljstvo, niti ispunjava njihove potrebe. Iako je kruzing turizam zastupljen u cijelome svijetu, svejedno postoje destinacije koje se izdvajaju od ostatka. Tu svakako govorimo o egzotičnim destinacijama poput Kariba i Maldiva, te opće poznatih luka u Miamiu i na Tenerifima. Međutim, u zadnje vrijeme primjećuje se značajan porast broja kruzera i njihovih putnika na području Mediterana. S obzirom na nastalu situaciju, Hrvatska uvelike profitira i privlači mnogo kruzera koji uplovljavaju u hrvatske luke. Najveći udio kruzera prihvaća grad Dubrovnik. Biser kojeg krasi odličan geografski položaj, koji se nalazi neposredno između još dvije top destinacije, Grčke i Italije. Gotovo optimalni klimatski uvjeti, jedno od najljepših mora svijeta, mnoštvo prirodnih i kulturnih turističkih atrakcija, kamen temeljac su razvoj grada s ulogom kruzing destinacije. Nevjerojatan podatak je taj da se mnogo putnika s kruzera odluči posjetiti Dubrovnik zbog mega popularne, po mnogima najbolje serije svih vremena, Igre prijestolja. Zanimljivo je zapravo da kada hodate Stradunom, rijetko se može čuti da će strani turist reći da se nalazi u Dubrovniku. Turisti iz Kine i Sjedinjenih američkih država, grad Dubrovnik zamijeniti će King`s Landingom, prijestolnicom u seriji za čije je potrebe snimanja odabran baš Dubrovnik. Provedenom SWOT analizom došlo je do spoznaje da je grad Dubrovnik u svijetu krstarenja pozicioniran kao jedno od najvažnijih i nezaobilaznih odredišta na području Mediterana. Gledajući imidž koji je Dubrovnik stvorio u svijetu, nedovoljno je da i dalje ostane samo luka ticanja, već treba težiti k tome da postane tranzitna luka, odnosno, kruzing centar. Jedna od najvećih mana Dubrovnika u razvoju kruzing turizma je izrazito loša organiziranost i komunikacija svih uključenih sudionika. Kada k tome dodamo neodgovarajuću i nepovoljnu prometnu infrastrukturu, dobivamo prometni kolaps u gradu. Kao jedno od rješenja koje bih rasteretilo cestovni i pješački promet, nudi se opcija transporta putnika s kruzera u stari grad pomorskim putem. Ukoliko bih se izradila kvalitetna strategija budućeg razvoja, uspostavila sinergija između svih onih koji sudjeluju u ovom specifičnom obliku turizma u gradu i kada bih se broj ticanja kruzera regulirao na svih 12 mjeseci, Dubrovnik bih postao itekako ozbiljan kandidat za glavni kruzing centar Europe.

POPIS LITERATURE

Literatura:

- Benić, I., Analiza najpoznatijih kruzing destinacija u svijetu, *Ekonomska misao praksa*, Vol. 18, 2010., br. 2, str. 301-348.
- Bilen, M., *Turizam i prostor, Veleučilište u Karlovcu, Karlovac, 2006.*
- Favro, S., Kovačić, M., *Nautički turizam i luke nautičkog turizma, Ogranak Matice hrvatske Split, Split, 2010.*
- Horak, S., Marušić, Z., Krasić, D., Tomljenović, R., Kušen, E., Telišman-Košuta, N., Carić, H., *Studija održivog razvoja kruzing turizma u Hrvatskoj, Institut za turizam, Zagreb, 2007.*
- Hrvatski hidrografski institut: *Akcijski plan razvitka nautičkog turizma Splitsko-dalmatinske županije, 2013.*
- I. Benić, Utjecaj pomorskih krstarenja na turističku destinaciju, *Poslovna izvrsnost*, Vol. 5, 2011, br.2, str. 43-66.
- Kos, S., Šabalja, Đ., Bonato, J., *Analitička struktura disperzije kružnih putovanja, Pomorstvo, Vol. 27, 2013., br. 1, str. 87-104.*
- Lučić, I., *Kako Dubrovčani percipiraju kruzing turizam?, NAŠE MORE: znanstveno-stručni časopis za more i pomorstvo, Vol. 64, 2017., br. 2, str. 54-60.*
- Mancini, M., *Cruising: A guide to the Cruise Line Industry, Delmar Thomson Learning, New York, 2000.*
- McDonald, M., *Marketinški planovi, kako ih pripremati, kako ih koristiti, Mamedija, Zagreb, 2004.*
- Miller, W. H., *Great Cruise Ships and Oceand Liners from 1954 to 1988, Dover Publications, 1988.*
- Perić, T., Oršulić, M., *Cruising-turizam u Republici Hrvatskoj u funkciji održivog razvoja“, NAŠE MORE: znanstveno-stručni časopis za more i pomorstvo, Vol. 58, 2011., br. 5-6, str. 219-228.*
- Prostorni plan uređenja grada Dubrovnika, Urbos d.o.o, Split, 2005.*
- Strategija razvoja turizma i odredbe o kruzing turizmu na području grada Dubrovnika, prva faza, Dubrovnik, 2017.*
- Studija održivog razvoja kruzing turizma u Hrvatskoj, Institut za turizam, Zagreb, 2007.*
- Vojvodić, K., *Tržišne niše u krstarenjima morem, NAŠE MORE: znanstveno-stručni časopis za more i pomorstvo, Vol. 52, 2005., br. 3-4, str. 155-162.*

Internetske stranice:

Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr

Dubrovački

vjesnik,

<https://dubrovacki.slobodnadalmacija.hr/dubrovnik/zupanija/dubrovnik/u-gradu-je-1557-stanovnika-u-568-kucanstava-trecina-je-starija-od-65-godina-i-zivi-sama-484438>

Jutarnji list, www.jutarnji.hr

Kings Landing Dubrovnik, www.kingslandingdubrovnik.com

Lučka uprava Dubrovnik, www.portdubrovnik.hr

Lučka uprava Dubrovnik, www.portdubrovnik.hr/statistika.

Otok Lokrum, www.lokrum.hr

Sungardens Dubrovnik, <https://www.dubrovniksungardens.com/hr/destinacija/ziva-povijest/dubrovacke-gradske-zidine-dragulj-unesco-a>

Tomas

Dubrovnik

2018,

www.tzdubrovnik.hr/lang/13/user_files/made/Tomas%20Dubrovnik%202018.pdf.

Turistička zajednica općine Župa dubrovačka, www.dubrovnik-riviera.hr/hr/polozaj-i-klima

Wikipedija, https://hr.wikipedia.org/wiki/Trajektna_luka_Split

POPIS TABLICA

Tablica 1. Kružna putovanja stranih brodova, www.dzs.hr. (25.10.2021.)	13
Tablica 2. Kružna putovanja stranih brodova, dani boravka i putnici prema zastavama broda u razdoblju od siječnja do prosinca 2018., www.dzs.hr , (25.10.2021.).....	13
Tablica 3. Kružna putovanja stranih brodova, www.dzs.hr, (3.11.2021.)	14
Tablica 4. Podjela biotropnih resursa, Bilen, M., Turizam i prostor, Veleučilište u Karlovcu, Karlovac, 2006.....	17
Tablica 5. Podjela antropogenih turističkih resursa, Bilen, M., Turizam i prostor, Veleučilište u Karlovcu, Karlovac, 2006.....	20
Tablica 6. Podaci o broju dolazaka kruzera u periodu od 2017. do 2021. godine, www.portdubrovnik.hr/statistika, (01.02.2022.).....	27
Tablica 7. SWOT analiza kruzina turizma u Dubrovniku, vlastita izrada prema podacima iz strategije razvoja turizma u Dubrovniku.....	32
Tablica 8. Dnevno onečišćenje kruzera koji prevozi otprilike 3.000 putnika, Perić, T. i Oršulić, M., Cruising-turizam u Republici Hrvatskoj u funkciji održivoga razvoja”, NAŠE MORE: znanstveno-stručni časopis za more i pomorstvo, Vol. 58, 2011., br. 5-6, str. 223. ...	35
Tablica 9. Stavovi stanovnika grada Dubrovnika prema kruzima i njihovim putnicima, Studija održivog razvoj kruzina turizma u Hrvatskoj, Institut za turizam, Zagreb, 2007., str. 68.	37

POPIS SLIKA

Slika 1. Megaliner, www.jutarnji.hr. (21.10.2021.)	9
Slika 2. Kruzina odredišta u Hrvatskoj, Horak, S., Marušić, Z., Krasić, D., Tomljenović, R., Kušen, E., Telišman-Košuta, N., Carić, H., Studija održivog razvoja kruzina turizma u Hrvatskoj, Institut za turizam, Zagreb, 2007., str. 21.	11
Slika 3. Trajektna luka Split, Wikipedija, https://hr.wikipedia.org/wiki/Trajektna_luka_Split . (25.10.2021.).....	12
Slika 4. Mrtvo more na otoku Lokrumu, , www.lokrum.hr, (26.10.2021.)	18
Slika 5. Arboretum Trsteno, www.kingslandingdubrovnik.com , (10.12.2021.)	19
Slika 6. Dubrovačke gradske zidine, vlastita fotografija.....	21

Slika 7. Tvrđava Lovrjenac, vlastita fotografija	22
Slika 8. Luka Gruž, www.portdubrovnik.hr., (01.02.2022.)	25
Slika 9. Položaj luke Gruž, www.portdubrovnik.hr., (01.02.2022.)	26
Slika 10. Učinci kruzing turizma na gospodarstvo u određenoj destinaciji, I. Benić, Utjecaj pomorskih krstarenja na turističku destinaciju, Poslovna izvrsnost, Vol. 5,2011., br. 2.	34

POPIS GRAFIKONA

Grafikon 1. Podaci o dolascima putnika u periodu od 2017. do 2021. godine, www.portdubrovnik.hr/statistika, (01.02.2022.).....	27
Grafikon 2. Zemlja stalnog boravka putnika s međunarodnih kruzera u Dubrovniku u 2018. godini prema vrsti posjetitelja, www.portdubrovnik.hr/statistika, (01.02.2022.).....	28
Grafikon 3. Duljina boravka putnika s kruzera u Dubrovniku u 2018. godini prema veličini broda, www.tzdubrovnik.hr/lang/13/user_files/made/Tomas%20Dubrovnik%202018.pdf, (02.02.2022.).....	29
Grafikon 4. Aktivnosti posjetitelja s kruzera za vrijeme boravka u Dubrovniku, www.tzdubrovnik.hr/lang/13/user_files/made/Tomas%20Dubrovnik%202018.pdf, (02.02.2022.).....	30
Grafikon 5. Prosječna dnevna potrošnja putnika i članova posade s kruzera u Dubrovniku u 2018.godini u eurima, www.tzdubrovnik.hr/lang/13/user_files/made/Tomas%20Dubrovnik%202018.pdf, (02.02.2022.).....	30
Grafikon 6. Stupanj zadovoljstva posjetitelja elementima turističke ponude Dubrovnika, www.tzdubrovnik.hr/lang/13/user_files/made/Tomas%20Dubrovnik%202018.pdf, (02.02.2022.).....	31